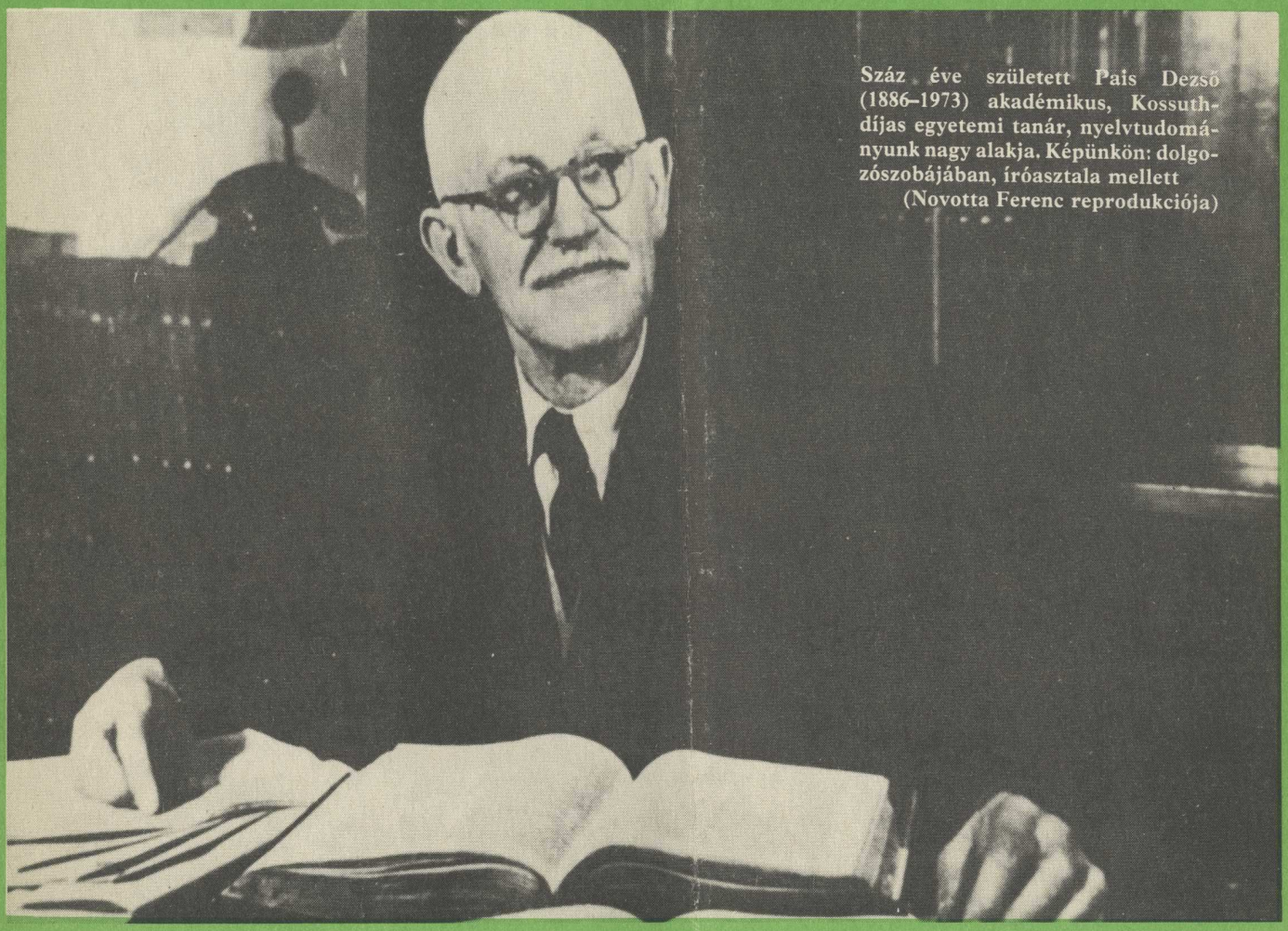
ÉDES ANYANYELVÜNK

VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM
1986. JANUÁR–MÁRCIUS
ÁRA: 10,50 FORINT

Száz éve született Pais Dezső (1886–1973) akadémikus, Kossuth-díjas egyetemi tanár, nyelvtudományunk nagy alakja. Képünkön: dolgozószobájában, íróasztala mellett
(Novotta Ferenc reprodukciója)

A tartalomból

Felhívás a helyesírás ügyében

Grétsy László:
Az értetlenség (!) védelmében

Kovalovszky Miklós:
Közületek névdivatja

Koltói Ádám:
Mire képes a hang? – Az arc is beszél!

Benkő László:
Lakáscsere és apróhirdetés

Szilágyi Ferenc:
Leértesít, lenyilatkozik – lebőg

Csetneki Sándorné:
Uzsi, édi, ari

Szepesy Gyula:
Hol a hiba, mi a hiba?

Győri Anna:
Hogyan beszél Bubik István

Andor György:
Hajrá, Törő! Hajrá, Nyíl!

Kürti András:
Olginál landolt

Somogyi Béla:
Utazás a villa körül

Pásztor Emil:
Bükkel és Bükk-kel

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.
A szerkesztőbizottság elnöke:
Lőrincze Lajos
Szerkesztőbizottság:
Deme László,
Fábián Pál,
Fülöp Lajos,
Grétsy László,
Kovalovszky Miklós,
Ladó János,
Rácz Endre,
Somogyi Béla,
Szathmári István,
Szepesy Gyula,
T. Urbán Ilona
Felelős szerkesztő:
Bencédy József
Szerkesztő:
Csatár Imre
A rajzokat Dallos Jenő és Kaján Tibor készítette.
Szerkesztőség:
Budapest,
Dob u. 60.
1072
Telefon: 416-939
Kiadja:
a Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó:
Siklósi Norbert
vezérigazgató
Megjelenik negyedévenként.
Egy szám ára: 10,50 Ft.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlapirodánál (postacím: Budapest, V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: félévre 21 Ft, egy évre 42 Ft. Külföldiek részére előfizethető a „Kultúra" Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalatnál, H–1389 Budapest, postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (867170/09)
Szolnoki Nyomda
Felelős vezető:
Gombkötő Béla igazgató
HU ISSN 0139–0457

FELHÍVÁS

Ismeretes, hogy A magyar helyesírás szabályainak korszerűsítése egyebek közt azért vált halaszthatatlanná, mert a szótári rész anyaga az 1954 óta eltelt három évtized alatt (a jelentős társadalmi, gazdasági, tudományos és technikai változások következtében) napjainkra erősen elavult. A Helyesírási tanácsadó szótár megjelenése, vagyis 1961 óta is 25 év telt már el; érthető, hogy ebből a sokat forgatott szótárunkból is hiányzanak korunk új szavai, szókapcsolatai és gyakran szereplő tulajdonnevei.

Az MTA Helyesírási Bizottsága ezért – már a szabályzat 11. kiadásának szerkesztése során – elhatározta, hogy meg fogja újítani a Helyesírási tanácsadó szótárt is. Ez a munka már megkezdődött; folyik a régi szótár ma is hasznos anyagának kijelölése, a különböző szaktudományok általános használatú szavainak, a gyakoribb idegen szavaknak, a fontos tulajdonneveknek stb. rendszeres gyűjtése.

A legjobb szándék ellenére is bizonyos azonban, hogy sok, helyesírásilag problematikus szó, szókapcsolat és lényeges tulajdonnév elkerüli a gyűjtők figyelmét. Nem nélkülözhető tehát a társadalom segítsége. A bizottság ezért arra kéri a helyesírás ügye iránt érdeklődő személyeket és közösségeket (különösen a szaktudományok művelőit, a nyomdák és a szerkesztőségek kollektíváit, a tantestületeket stb.), hogy a régi tanácsadó szótárból hiányzó, az újban hasznosnak tetsző szavakat, szókapcsolatokat, tulajdonneveket – lehetőleg betűrendbe szedett jegyzékbe foglalva – bocsássák a szerkesztők rendelkezésére.

A bizottság azt szeretné, ha a korszerű anyaggal felfrissített új helyesírási kéziszótár már 1987-ben a közönség rendelkezésére állana. Ez azonban csak akkor sikerülhet, ha az anyaggyűjtés 1986. június 30-ával befejeződik. A szóajánlások beküldését ezért eddig a határidőig kéri, és a szíves közreműködést előre is köszöni

a **Helyesírási Bizottság**

Levélcím: Fábián Pál egyetemi tanár; ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék; Budapest, Pesti Barnabás u. 1. 1052

Tartalom

Felhívás a helyesírás ügyében ..... B II
Grétsy László: Az értetlenség (!) védelmében 1
Heltainé Nagy Erzsébet: A hűség nyelve 1
Koltói Ádám: Mire képes a hang? – Az arc is beszél 2
Kozocsa Sándor Géza: Nemeskürty István: Bornemisza Péter kísértései 2
Bán Ervin: Egy túltenyésztett szó 3
Benkő László: Lakáscsere és apróhirdetés 3
Kovalovszky Miklós: Közületek névdivatja 4
Szilágyi Ferenc: Leértesít, lenyilatkozik – lebőg 5
Somogyi Béla: Utazás a villa körül 5
Kocsány Piroska: Mit tudnak a kötőszók? 6
Benkő Loránd: Tosu tanár úr 7
sz. gy.: Remek rímek 6
T. Urbán Ilona, Egedy Mária: Két kérdés 7
Kis János: Versenyben a tudásért 8
Csetneki Sándorné: Uzsi, édi, ari 8
Graf Rezső: A szépen szólás igénye 9
Szepesy Gyula: Hol a hiba, mi a hiba? 10
Kürti András: Olginál landolt 10
Balogh Judit: Ez a divat 11
Andor György: Hajrá, Törő! Hajrá, Nyíl! 12
Péchy Blanka: Műsorunkról – mozgalmunkról 12
Szőcsné Antal Irén: „Nyelvi játékklub" – kisiskolásoknak 13
Nem engedünk a 48-ból! 13
Kadosa Árpád: Dolgozatjavítás 14
Pásztor Emil: Bükkel és Bükk-kel 14
Bozsik Gabriella: Hibák sportintézmények nevének írásában 15
K. M.: Szemle 15
Nyelvi játékok 16
Győri Anna: Hogyan beszél Bubik István ..... B III
Postaláda ..... B IV
Büky László: Dobóné Berencsi Margit: A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon ..... B IV

MAGYAR NYELV MÚZEUMA
SZÓRAKOZTATÓ OSZTÁLY

Az értetlenség (!) védelmében

Értetlenül áll valami előtt, illetve valamivel szemben. Ugye ismerős olvasóimnak ez a kifejezés? Nem csoda, hiszen a sajtónyelvben meg a hozzá szorosan kapcsolódó közéleti nyelvben szinte mindennaposnak számít ez a szószerkezet. Leginkább akkor élünk vele, ha az a személy, akiről szólunk, nem képes megérteni, felfogni valamilyen eseményt, fordulatot; mégpedig nem okvetlenül azért, mert ő maga nehéz felfogású, hanem inkább azért, mert a szóban forgó jelenség, fejlemény mond ellent a logikának, a józan észnek. Hogy saját magammal példálódzdzam: ha nem tudom okát adni, hogy miért terjed feltűnően valamely nyelvhasználati vétség, jogosan fejezhetem ki magamat így: *értetlenül állok* e hiba terjedésével szemben.

Nos, még ha csináltnak, kimódoltnak hat is a dolog, ezúttal mégis pontosan ezt mondhatom, mégpedig éppen az *értetlenül áll* valamivel szemben kifejezésre vonatkoztatva: ugyanis ez a formula, amelynek az említett értelemben való használata századunkra kellőképpen kikristályosodott, normaértékűvé vált, még napjainkban is nemegyszer – sőt, tapasztalataim szerint mind sűrűbben – bukkan elénk ilyen alakban: *érthetetlenül áll* valami előtt vagy valamivel szemben. Mielőtt bármit mondanék erről a szókapcsolatról, szemléltetésül ezennel átnyújtok néhány példát.

Népsport, 1983. november 26-a: „Az egész világ *érthetetlenül áll* a gentleman angolok unokáinak a vandalizmusa előtt."

Magyar Nemzet, 1984. június 27-e: „Utóbbi jelenség előtt különösen *érthetetlenül áll* a laikus közvélemény, mivelhogy a magyar sütőipar ezelőtt... a manufakturális viszonyok között is kielégítette a fogyasztói igényeket."

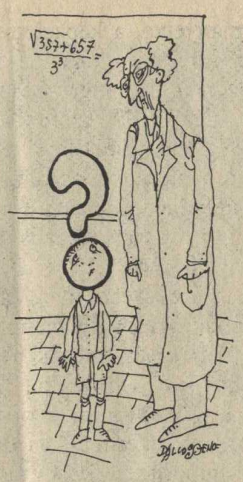
Magyar Nemzet, 1984. október 2-a: „Ismerve ezeket a meghívásokat, tudván, hogy a család anyagi gondjain éppúgy jelentősen segítenének, mint azon a tényen, hogy Zsuzsát a versenyhiány egyre inkább gátolhatja a fejlődésben, teljesen *érthetetlenül álltam* a »kizárja önmagát« megfogalmazás előtt."

Fejér Megyei Hírlap, 1985. január 16-a. Ugyanabban a cikkben kétszer is feltűnik ez a mindinkább terjedő változat. Íme az egyik: „*Érthetetlenül állunk* az eset előtt, ugyanis érvényes szerződésünk van az Indiai Labdarúgó Szövetséggel." A másik pedig: „Sajnos a kérdések megválaszolatlanok maradtak ezidáig, mivel az illetékesek is *érthetetlenül állnak* az eset előtt..."

Végül Magyar Nemzet, 1985. május 18-a: „*Érthetetlenül nézzük* azt a tervezést, amely mellőzte ebből a tananyagból a legfontosabb ... tudnivalókat is."

Azt készséggel elismerem, hogy azok az ügyek, események, eljárások, amelyekről az idézetekben szó van, csakugyan szinte érthetetlenek a kívülálló számára, azaz józan ésszel fel sem foghatók. De abból, hogy érthetetlenek, korántsem az következik, hogy mi *érthetetlenül* állunk előttük. *Érthetetlen*-nek ugyanis csak azt nevezhetjük, amit nem lehet megérteni, illetve aminek mi nem látjuk okát, célját, értelmét. Számunkra érthetetlen lehet tehát valamilyen eljárás, cselekedet, magatartás, valakinek a beszéde stb. Maga a személy azonban, aki valamit nem ért, mai nyelvhasználatunk normái szerint nem *érthetetlen*, hanem *értetlen*. Valamilyen számunkra érthetetlen, felfoghatatlan, logikátlan intézkedés vagy fejlemény előtt tehát nem *érthetetlenül*, hanem *értetlenül* állunk.

Lehet, hogy olvasóink elfogadják okfejtésemet – ezt őszintén remélem is! –, de aggályoskodónak tartanak, amiért ilyen nagy jelentőséget tulajdonítok egy egyszerű kifejezésbeli pontatlanságnak, letisztulatlanságnak. Ha valóban csak letisztulatlanságról volna szó, talán igazuk is lenne: fölösleges ágyúval lőni verébre. Én azonban még egy veszélyt látok ebben az *érthetetlen*-kedésben: az analógia, sőt a hamis analógia veszélyét. Mert abban bizonyára egyetértenek velem olvasóim, hogy ha más hasonló – vagy látszólag hasonló – kifejezésekben is felbukkannak ilyen bizonytalanságok, akkor már nem babra megy a játék! Ha pl. ilyen szókapcsolatokkal találkozunk: *láthatatlanul* is beleegyezem abba, hogy... (holott: *látatlanul*); *sérthetetlenül* került ki a romok alól... (helyesen: *sértetlenül*): *törhetetlenül* halad előre célja felé... (azaz: *töretlenül*). Ezek még csak kitalált példák, amelyek az említett veszély jelzésére valók, de valóságos adattal is találkozhat olykor a figyelmes olvasó! Szemléltetésül legyen elég ezúttal csupán egyetlen példa, egy részlet a Magyarország című lap 1985. szeptember elseji számából. „Az osztrák »bordetektívek« még mindig *hihetetlenül állnak* a legkülönbözőbb fajtájú és minőségi fokozatú borok tömege előtt..."

„Érthetetlen..."

Tehát *hihetetlenül állnak*, nem pedig *hitetlenül*, ahogy ezt a józan ész s az ép nyelvérzék diktálná. Persze, tudom, ez az adat sem perdöntő, hiszen sajtóhiba vagy pillanatnyi rövidzárlat eredménye is lehet, de nekem mégis az ízes régi közmondást juttatja eszembe: Nincsen a füst tűz nélkül.

Márpedig ez a népi bölcsesség, ámbár *kimondhatatlanul* (pardon: *kimondatlanul!*), de nyilvánvalóan óvatosságra int bennünket.

Grétsy László

A hűség nyelve

Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről

Összeállította Zalabai Zsigmond – Madách, 1985

E gyűjtemény mintegy kiegészíti hazai elődjét, a Nyelvédesanyánk című vallomásfüzért a nemzetiségi, a szlovákiai magyar írók gondolataival. Az írói megnyilatkozások mellé nyelvészektől származó kritikai megjegyzéseket, felméréseket, anyanyelvi hibanaplót is felsorakoztat a szerkesztő.

A kötet szerzőinek témakörei: anyanyelv és család, anyanyelv és iskola, nyelvjárás és köznyelv, idegen nyelv és anyanyelv – mindenütt foglalkoztatják ma az írástudókat. Bodnár Gyula, Duba Gyula, Gágyor József, Gyönyör József, Jakab István, Mayer Judit, Ozsvald Árpád, Tőzsér Árpád, Zalabai Zsigmond és a nyelvésztársak felelősségük tudatában aggodalommal, de szeretettel és kellő alázattal láttatják a mai nyelvállapotot, figyelmeztetnek a legsürgetőbb tennivalókra. Neveket vallatnak, nyelvtájakat szólaltatnak meg, statisztikákat faggatnak, felelősségre intik a tanárokat és a szülőket, gyermekeik nevében és érdekében.

Heltainé Nagy Erzsébet

A RÁDIÓ ELŐTT

Mire képes a hang?

Gyermekműsort közvetített a rádió az egyik vidéki művelődési házból. Megtudtuk, hogy a színpadon népviseletbe öltözött kislányok jelentek meg. A műsorvezető-riporter fájdalmas sóhajjal jegyezte meg: „Milyen nagy kár, hogy szavakkal nem tudjuk bemutatni hallgatóinknak azt, amit itt látunk!"

Ez bizony kár. Egyrészt azért, mert egy sikertelen rádiós munkának voltunk fülés szemtanúi a készülékek előtt. Mondom, szemtanúi is: a szavak „vetítésében" szinte maga előtt látta az ember a riporter zavart arckifejezését. Másrészt még sajnálatosabb az effajta „mikrofonmeddőség" azért, mert azt a téves felfogást sugallja a hallgatóknak, hogy a rádió – a beszéd, az élőszó – nem tud láttatni, képszerűen és színesen megjeleníteni. (Gyakorta hallani a közvetítő kesergését: kár, hogy a hallgatók nem láthatják ezt...)

A rádiónak is megvan a maga sajátos, képteremtő formanyelve, a képzeletre is ható kifejezőeszköze: az emberi hang, a hangos beszéd. A közlés „kellő" szófűzése, a szöveg jelentésbeli és fonetikai árnyaltsága, plasztikussága új minőségbe csap át: az auditív hatás vizuális élményt is nyújt. Ez a „belső látás" a művészi nyelvhasználatban (például előadóművésztől verset hallunk a rádióban) a legélesebb. De anyanyelvünk mindenki számára „hozzáférhető" gazdagsága kimeríthetetlen forrása a szókép és a „képszó" teremtésének, a láttató beszédnek. Gondoljunk csak arra, hogy némely egyszerű, szófaragó mesterséget nem tanult embernek mennyi szín és forma érzékeltetésére *képes* a beszéde.

Ma már világos: a televízió nem nyomja el a rádiót. Kedvezően (is) hat rá. Például úgy formálja a „rádiósnyelvet", hogy – mivel működése folytán nőtt a képernyőgazdák vizuális kultúrája és igénye – képszerűbb, szemléletesebb fogalmazásra ösztönzi a rádiósokat. A „szemrevaló" beszéd tetszik a hallgatóknak. (Persze nemcsak a rádiótól várják ezt, hanem az értekezletek előadóitól, az ünnepségek szónokaitól is!)

Ízig-vérig, szórul szóra, vagyis teljes műfaji azonosulással korszerű rádiós (előadó, beszélő) az, aki helyes, tiszta és szép beszédével ki tudja vetíteni a „látványinformációt" a hallgatók belső kép(zelet)ernyőjére.

A szó olyan megjelenítő eszköz, mint a festő kezében az ecset, amellyel a síkon dimenziókat *képes* érzékeltetni. A látványt szavakkal is lehet – ecsetelni, lefesteni. Mert mindenre „képes" a beszéd, csak képes legyen az ember a szavak ügyes használatára...

Nemeskürty István:

Bornemisza Péter kísértései

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.

Bornemisza Péter (1535–84) elismertetéséért eddig is sokat fáradozott Nemeskürty István. E könyvében azt bizonyítja be, hogy Bornemisza a prédikáció hagyományos keretében új műfajt teremtett. Magyar nyelven elsőként írt – tudatosan – olvasásra szánt gondolati-elmélkedő prózát; a kor irodalma ugyanis főként hallás útján terjedt és hatott. Javarészt világi történeteket írt, áradó közlésvággyal számolva be a társadalom hibáiról, a kor emberének sorsáról, életformáiról, magatartásáról, lelkivilágáról, lelkiismereti válságairól, a mindennapok apró-cseprő eseményeiről. A lélek- és jellemábrázolásban előzte meg leginkább kortársait.

A műfajteremtés, az új témák és az a cél, hogy az egyszerű emberekhez szóljon, új stílust követelt. Nemeskürty méltatja az ifjú Bornemisza programját: nyelvünket és irodalmunkat művelni és gazdagítani kell. Valóban erőteljes, egyéni nyelvet alakított ki, a prózát kiszabadította a „szavak börtönéből", s a maga korában szokatlanul elevenen, hajlékonyan, a valóság megfigyeléséből eredő képalkotással fejezte ki mondanivalóját.

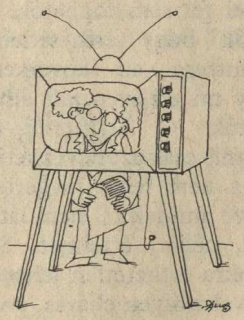
Kozocsa Sándor Géza

A TELEVÍZIÓ ELŐTT

Az arc is beszél!

Nézem (régóta) a stúdióbeszélgetések résztvevőinek arcát, figyelem (külön) a Tv-Híradó kommentátorainak testtartását, kezejárását – beszédük közben. Mi a „metakommunikációs szokás" a magyar televíziózásban? Mennyire élnek a szövegkísérő eszközök(kel)? A gesztusnyelven való kifejezés bátortalan, „halk", néha kifejezéstelen, merev. (Mint ilyenkor a beszéd is!) Pedig a televízióban „mutatkozó" ember egész lényével, teljes kiállásával, elsősorban arcával, szemével, kezével közöl. Az effélé eszközökről való lemondás vagy a velük való „motyogás" – művirágnak cserépbe ültetése. Mi rejtőzhet az ilyen magatartás mögött? Két okot említek.

A szóbeli közlés egy része a televízióban nem más, mint az írott szöveg hangosítása. A felolvasás vagy a felmondás – még ezt a különbséget is jelzi az arc-állás, a kézmozdulat(lanság) – nem természetes dialógus, nem „életbeli" kommunikációs alaphelyzet. A közlő ilyenkor ugyanis nem a partnerre vagy a készülékek előtt *jelenlevő* befogadókra tekint, hanem befelé, a belső szövegképre néz. Az írott beszédet látja maga előtt valóságosan vagy „lelki szemeivel", s nem néző-hallgatóját, *néző* hallgatóját. Ebből következik, hogy szöveget (fel)mond, s nem gondolatot-

„Fentebb már mondtam..."

érzelmet kelt életre; hogy inkább csak hangjával, kevésbé emberlényével vesz részt a párbeszédben. Ezen a keskeny folyosón leszűkülnek a közlő mozgások, statikussá válik az információátadás. Egyébként is: az írott szöveg egészen más konstrukció. Zártabb, „zárkózottabb", míg az élő beszédhelyzetben születő szöveg „kitárulkozó", fizikálisan is dinamikus.

A szegényes gesztusnyelvhasználat másik oka az lehet, hogy még a „hivatásosan" kamera elé kerülő emberek sem mindnyájan televíziós személyiségek. Abban az értelemben, hogy nem mindenkinek van olyan kapcsolatteremtő és kapcsolattartó verbális és nem verbális képessége, amely kiiktatja a nézőkhöz vezető közlésáramkörből a gépstábot, a színfalakat, a távolságot. Csak azok tudnak a televízióból „bejönni" lakásunkba, akiknek érezzük testmeleg beszédét.

Így vált jelképpé Komlós János szövegalkotó keze, Ipper Pál megfontolt pipája, ezért sugárzó szavú Pálfy József arcjátéka, beszédes Vitray Tamás ülése a széken, szép fogalmazású Kudlik Júlia pillogása, „haveri" szövegű Árkus József hunyorgása, udvarias hangú Hajdú János meghajlása. Velük mindig „képszót" értünk.

Koltói Ádám

Egy túltenyésztett szó

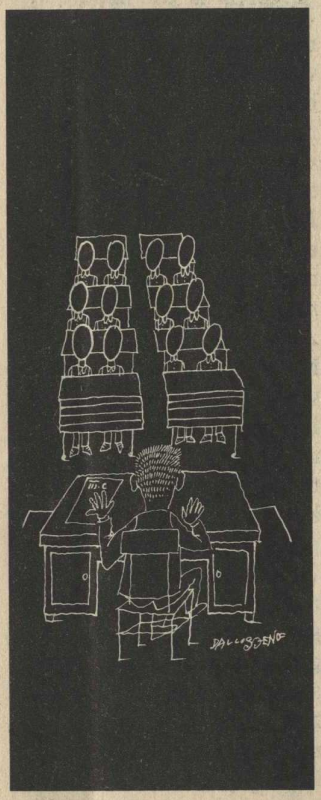
A „tanuló" szó hegemóniájáról több mint harminc évvel ezelőtt egy pedagógiai szakfolyóiratban olvashattunk haragos elmarasztalást. A szerző azért bírálta a közoktatási ügyintézést, mert e szót mint az iskolások egyetlen megjelölését erőlteti rá a nevelésre.

Az alap- és középfokú oktatásban részesülő gyerekeket, illetőleg serdülőket a hivatalos szaknyelv mindig is tanulónak nevezte. Ám régebben a nevelés terepén, a pedagógusok megnyilvánulásaiban kevéssé volt használatos, és nem kedvelte a szépirodalom sem. Mondták, hogy „Y gimnázium tanulója", de a tanárnak *diákjai, tanítványai*, olykor *„gyerekei"* voltak. A más hivatásúak pedig iskolásokról, iskolásgyerekekről, diákfiúkról vagy diáklányokról beszéltek.

Nemrég egy hivatali baklövés miatt az írásbeli érettségiken zavar támadt. Az egyik gimnázium helytállásáról az újságíró a következő szavakkal számolt be: „Az érintett pedagógusok dicséretére váljék, hogy sikerült megőrizniök tanulóik nyugalmát." (Népszabadság 1985. május 14., 9. o.). Megdöbbenve olvastam. Ezeknek a kollégáimnak *tanulói* vannak? Helyesnek tartják vajon, hogy az újságíró ezt a szóalakot használta? Nem tiltakozik ellene a nevelői és a nyelvérzékük? Olyan ez, mintha a vállalatvezető „munkavállalóim"-nak nevezné a vállalat dolgozóit, számára nem léteznének munkások, technikusok, sőt munkatársak sem, vagyis elkülönülő feladatok és személyiségek, csak egyetlen, *jogi* viszonylatban tudna gondolkodni.

A „tanuló" szó a negyvenes évek végétől kezdte szűk területre szorítani az iskolások megjelölésére használt többi főnevet. Nyilvánvaló, hogy az elszemélytelenedés nyelvi megnyilvánulása. Nem tartalmazza a nevelőhöz fűződő viszonyt, az egyéniség körvonalait, az iskola növendékének nemét és tulajdonképpen életkorát sem. A „diák" szó használatos ma is bizonyos összetételekben (diákszociális, tanár–diák kapcsolat stb.), sőt „kisdiák" formában új szerepköre is van: az általános iskolást, főleg az 1–4. osztályost nevezi így a sajtó; régebben csak a középiskolás, főiskolás, egyetemista lehetett diák. Ettől a kedélyeskedő szóhasználattól eltekintve, a „diák" megnevezés ma alig fordul elő, a „tanítvány" pedig mintha a szónoki és költői nyelv beltenyészetébe került volna át.

Mit tudunk a *tanuló*-ról? Csak azt, hogy olyan, mint – a többi tanuló. A szót aggály nélkül tekinthetjük állam-

igazgatási terminusnak. A tanügyirányítás hivatalos irataiban a helyén van, ott éppen a másféle megnevezés lenne stílustalan vagy kedélyeskedő. A nevelés színterén használva azonban azt a gondolatot ébreszti az emberben, hogy a tanár tulajdonképpen hivatalnok, a gondjaira bízottak pedig ügyfelek.

Nagyjából ugyanez érvényes a felsőoktatásra is a „hallgató" szóval kapcsolatban. A két elmarasztalt szó hivatali sápadtságát fokozzák az *-i* képzős származékok: *tanulói, hallgatói* (érdekvédelem stb.).

Nekem nem voltak *tanulóim* – sehol, az általános iskolától az egyetemig. Biztos vagyok benne, hogy gimnazista koromban egyik tanárom sem mondta rólam értekezleten vagy bárhol, hogy „tanuló". Én nem *hallgatója* voltam Horváth Jánosnak, Zsirai Miklósnak, Szekfű Gyulának, hanem *tanítványa*. Mert tanultam tőlük, és amit tanultam, azt igyekeztem később átadni a magam *tanítványainak*, gyarló tehetségem és még gyarlóbb körülményeim által megszabott mértékben. Tanítványai igazán csak a szuverén tanáregyéniségnek lehetnek, nem annak, akinek fő feladata a rendelkezések végrehajtása.

Reméljük, hogy számos pedagógusnak ma is, az elszürkítő tárgyi és nyelvi körülmények ellenére, nem *tanulói*, hanem *tanítványai* vannak. A magyar nevelés megújulását az fogja jelezni, hogy a „tanuló" visszakerül a megfelelő helyre, az aktákba, a nevelő pedig *diák*-ról, *gyerekek*-ről, *tanítványok*-ról, *fiúk*-ról, *lányok*-ról beszél, az értekezleteken is, nyilatkozatokban is, és így nevezi a sajtó is az iskolába járó ifjúságot.

Bán Ervin

LAKÁSCSERE ÉS APRÓHIRDETÉS

Napjainkban ugrásszerűen megnőtt a lakáscsere iránti érdeklődés. Ennek következménye, hogy hírlapokban és máshol gyakoriak a lakáscserére vonatkozó hirdetések. Igen fontos, hogy a hirdetés hatásos legyen, vagyis, hogy a hirdetést olvasó – szintén cserélni szándékozó személy – figyelmét fölkeltse, sőt a siker reményében cselekvésre késztesse. A jó hirdetés feladata tehát: *figyelemkeltés, tájékoztatás, meggyőzés*. Hogyan érvényesül ez a hármas követelmény a hirdetésekben?

Írott szövegről lévén szó, a figyelemkeltés egyformán szól értelmünkhöz és szemünkhöz. Ez utóbbi vonatkozásban segít a nyomda: a hirdetés első, vezérszavát vastag betűs szedéssel közli, s ez nagy mértékben növeli a vezérszó fontosságát. A hirdetésekben ilyen tipikus vezérszókat olvashatunk: a) a csere tárgyát megnevező (*szoba-konyhás, komfortos* stb.); b) helymegjelölő (*belvárosi, Városligetre néző, miskolci* stb.); c) a hirdető szándékát közlő (*cserélek, keresek, adok* stb.).

Minthogy kettőn áll a vásár, nemcsak a kínálat, hanem a kereslet tárgyát is meg kell jelölni a hirdetésekben. Tehát a cserére felkínált lakás megjelölése után következnie kell a hirdető igényének. (Van, aki ezt előbbre helyezi saját kínálatánál: *keresek, kérek* ilyen v. olyan lakást.) Ha ajánlatom megnyerte a vevő, a másik cserélő tetszését, természetesen további részleteket akar tudni, közelebbről akarja megismerni a kiszemelt lakást. Ezért a hirdetésnek tartalmaznia kell a kapcsolatfelvétel lehetőségét, módját. Ehhez általában elegendő a lakás címe vagy telefonszáma, de célszerű a megfelelő időpont, napszak megjelölése is (*délután, 18^{h} után* stb.).

Az eddigiekben a hirdetéssel kapcsolatos néhány jellemző vonást, illetve követelményt soroltam föl. Ezeket azonban egységes szövegbe ágyazva kell közzé tenni, mégpedig világosan, pontosan, egyértelműen tájékoztató, könnyen érthető formában. Tekintettel kell lenni arra is, hogy a hirdetések terje-

Közületek névdivatja

A nyelvi divat egyik megnyilvánulási területe a névhasználat. Napjaink különcködő keresztneveit sokszor emlegetjük gúnyosan vagy csodálkozva, de kevesebb szó esik az intézménynevekről. Pedig ezek használata nem magánügy, hanem közérdekű kérdés; nyakatekertségük, zavarosságuk nem lehet közömbös számunkra. A közületi telefonkönyv mulatságos gyűjteménye a vállalatok, intézmények mesterkélt neveinek, tanulságos képet adva a mai hivatalos névadás összerűtlen divatjáról, mely a gazdasági élet széles körében hat.

Spanyol és osztrák főhercegek viseltek hajdan elképesztő hosszúságú nevet, a közönséges halandóktól való megkülönböztetésül. Példájukat most közületeink követik: a bürokratikus fontoskodás, a feltűnés vágya és a divat sugallja a mondvacsinált, cirkalmas elnevezéseket a vállalatok, intézmények névadóinak, abban a hiszemben, hogy az ilyen név különleges tekintélyt ad. „Mindent bele!" jelszóval igyekeznek hát az intézmény jellegének, feladatkörének, a vállalat tevékenységének, „profil"-jának minden jellemzőjét halmozva egybezsúfolni. A tucatjával idézhető példákból csak egykettőt említünk szemléltetésül: *Fa és Papír Tömegcikk Készítő Csökkent Munkaképességűeket Foglalkoztató Szövetkezet* (a név második része fölösleges: hogy a szövetkezet kiket foglalkoztat, belső ügy; de bátran elmaradhat a *készítő* szó is); *Pest megyei Szolgáltató, Karbantartó és Gyártó Szövetkezeti Közös V.* (csak azt nem árulja el a név, mit gyártanak és tartanak karban); *Országos Fodrászati Felszereléseket és Anyagokat Gyártó Ksz* (a tekintélykeltőnek szánt s előre vetett *országos* jelző furcsán fest a helyén, elszakadva a név utolsó szavától, melyhez tartozna); az aprólékos részletezésnek szinte mulatságos példája: *Cirokseprű-, Kefe- és Tollporolókészítő Hsz.* A bonyolult név áttekinthetőségét, értelmi világosságát gyakran zavarja a helyesírási szabálytalanság is (következetlen kis- és nagybetűhasználat, egybe- és különírás, hiányzó kötőjel).

A mindent egybezsúfolással rendszerint együtt jár a töredékesség: a szavak egymásmellettiségéből hiányzik a szerves kapcsolat, a nyelvi megszerkesztettség, s ebből fogalmi homály támadhat. Törmelékes mozaikként hat pl. az ilyen név: *Fémmechanika, Szivattyú és Anyagmozgatógép-Gyártó Szövetkezet; Gép és Berendezés Munkavédelmi Minősítő Leányvállalat.*

A név pontoskodó-fontoskodó terjengősségét gyakran még tekintélyfokozó toldások is növelik, annak kiemelésére, hogy az intézmény nem akármilyen ám, hanem *magyar, állami, országos, központi.* Ez azonban többnyire fölösleges, mert az *Állami* jelző anélkül is magától odaértődik pl. a *Pénzverő,* a *Népességnyilvántartó Hivatal* nevébe. A *Dohányipar* csak így, magában áll a telefonkönyvben, s a *Magyar Rádió* és a *Televízió* sem tartja szükségesnek azzal hivalkodni, hogy állami. Az *Operaház* neve mellől is bízvást elmaradhatna a *Magyar Állami* megjelölés. Hasonló szószaporítás a *Magyar Országos* Söripari V. neve. A *Magyar* Galamb- és Kisállattenyésztők *Országos* Szövetségének elnevezése pedig szinte nagyzolásnak hat. Pedig e típus igen gyakori, bár akadnak jó példák is: *Magyar Írók Szövetsége, Magyar Kereskedelmi Kamara* stb., pedig ezek is országos intézmények. A *Magyar* jelző ugyanis itt összefoglaló értékű, „országos" jelentésű. Sőt: e megjelölést inkább csak külföldi viszonylatban volna szükséges kitenni. Jó viszont, hogy a *Magyar* Camping és Caravanning Club jelzi nemzetiségét, különben angol szervezetnek hinnők.

Az ötvenes években lett divatozó sablon a *minőségi;* azóta hitelét és értékét vesztette a szó, de még mindig számos cégtáblán ott tetszeleg, fénytelenné kopva. A gazdasági vállalkozások mai divatszava a *szolgáltatás;* az újonnan létesült társulások, munkaközösségek nevében hemzseg tehát a mindent magába foglaló, de épp ezért bizonytalan, ködös *szolgáltató* megjelölés. Az egyformaságból való kiemelkedés végett, megkülönböztető, egyénítő jelként pedig ott díszeleg a név élén, mint valami nemesi prédikátum, egy-egy hangzatos szó, természetesen idegen: *Atomic, Generál, Kozmosz, Prosperitás, Qualitál, Szinkron, Universal* stb.

A kacifántos vállalatneveket az ott dolgozók is alig tudják pontosan megjegyezni, s ezért százszámra születnek, kényszerűségből, a sokszor nyelvtörő, értelmetlen, talányos rövidítések, mozaiknevek. Az új vállalkozásformák pedig a régi mintákat és hibákat követik nevükben: *ENTA-TAT, TAKEFT, SPR* Gt. Ritka kivétel az ilyan cicomátlan, világos tartalmú név, mint pl. a *Barkács Faipari Gmk,* a *Boltberendező Gt,* az *Ülőbútor Szövetkezet.* Közületek névválasztásakor azonban ritkán szoktak nyelvi tanácsot kérni; nem ártana, ha a vállalkozást engedélyező hatóság véleményezné és elbírálná a névhasználatot is.

Kovalovszky Miklós

---

delme legtöbbször korlátozva van; különben is minden szóért fizetni kell. Hogy lehet mindezeknek a követelményeknek eleget tenni?

A hirdetések megszerkesztésének egyik jellegzetessége, hogy az előzőekben felsorolt sajátságok csaknem kivétel nélkül egyetlen egyszerű mondatba tömörülnek. Ebből következik a gyakori jelzőhalmozás, a bővítményekkel túlterhelt nehézkes mondatszerkezet: „Két szoba, hallos, személyzetis, összkomfortos, nagycsaládosoknak, orvosoknak ideális, szeparálható, 105 nm belvárosi, utcai, magasföldszinti, reprezentatív tanácsi lakásért kérek 1 szoba, hallos, 50–55 nm-es, nívós tanácsi összkomfortosat. Minden megoldás érdekel. Lakótelepek, külterületi, udvari kizárva..."

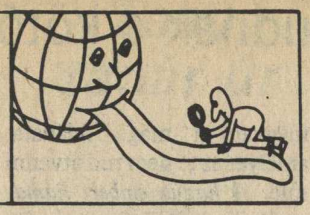
Nyilván könnyebben áttekinthető, egyszerűbb volna így: Két szobás, hallos, személyzetis, összkomfortos, 105 nm-es belvárosi tanácsi lakásomat, mely nagy családoknak, orvosnak ideális, elcserélem egyszobás, hallos, 50–55 nm-es tanácsi összkomfortosra. Lakótelepi, külterületi, udvari lakás kivételével minden megoldás érdekel.

A napilapokból sok-sok pozitív vagy negatív tanulsággal járó példát lehetne még idézni. Hadd utaljak csak egyetlen olyan hirdetésre, amely ugyanúgy lehet mintája a kifogástalan precizitással egybeszerkesztett, minden lényeges mozzanatot feltüntető szövegezésnek, mint szellemes kigúnyolása a sablonná merevített, „mindent bele" mesterkélt papírízű nyelvhasználatnak: „Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral felszerelt, Sas-hegyre néző lakásomat sürgősen, ráfizetéssel is elcserélném Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral felszerelt lakásra, a Sas-hegyre néző kilátással."

Nem csoda, a mesterremek szerzője Örkény István (Egyperces novellák, 1984-es kiadás 397).

Benkő László

NYELVÜNK VILÁGA

Leértesít, lenyilatkozik – lebőg

Az igekötők nyelvünkben határozószókból – mégpedig elsősorban helyhatározószókból – alakultak, ilyenformán megvolt, megvan a jól felismerhető – divatos szóval: jól „behatárolható" jelentésük.

Aki *bemegy*, az nem *kimegy*, aki *fölmegy* az nem *lemegy*. De még az oly gyakori *meg* igekötő is helyhatározó volt eredetileg: a *mögé*, valaminek a *mög*-e, „mögöttes rész" („a ház *möge*" stb.) ismerhető föl benne. A *megtette az utat* kifejezés voltaképpen azt jelentette: „*maga mögé tette* az utat". Ha pedig maga mögé tette, akkor végzett, megvolt vele: így alakult ki a *meg* eredetileg helyhatározói jelentésének a cselekvés befejezettségére utaló átvitt értelme. A *levelet ír* kifejezéssel szemben ott van a *megírja a levelet*, az *áll* igével szemben a *megáll*, az *eszi*-vel szemben a *megeszi*.

Lenyilatkozik

Csakhogy a nyelvek nem egészen önellátó módon, nem csupán saját nyersanyagukból gazdálkodnak: van itt is KGST és Közös Piac, óhatatlanul ki vannak téve más nyelvek hatásainak is, elsősorban a fordítások által.

Természetes, belső fejlődésű igekötő-rendszerünkbe beleszóltak az idegen – elsősorban német – fordítások. Nálunk a régi nyelvben *elolvasták*, sőt *megolvasták* a könyveket; Pázmány Péter is így prédikált még: „Mind *megolvassa*, a mit írtam". Ma már *kiolvassuk*, mivel a németek azt, hogy 'végigolvas, elolvas egy könyvet' így mondják: *ein Buch auslesen*.

A *le* igekötőnek is eredeti helyhatározói jelentéséből meglehetősen egyenes vonalúan fejlődött lebecsülő, rosszalló értelme: *lesújt, ledorongol, leég, lebőg*. Német hatásra azonban ennek az igekötőnknek is bővült – sokszor zavaróan – a jelentése. A henye fordítók a német *ab* igekötőt eredeti jelentése szerint gátlástalanul *le*-vel fordítják, holott például az *abgeben* magyarul mindenekelőtt *átad*, s csak mellesleg *lead*. Az utat régebben *megrövidítettük*, de a német *abkürzen* hatására *lerövidítjük*, az *abreden* nyelvünkön azt jelentené: *megbeszélni*, de ma már a témát is gyakran *lebeszéljük* (pedig szeretnék erről a használatról mindenkit *lebeszélni*). A *le* igekötő hovatovább kezdi átvenni a *meg* befejező (idegen szóval: perfektív) szerepét: *leadminisztrál, lekáderez, lelép* (korábban *meglépett*). Mivel azonban őrzi az átvitt értelmű használatban nyelvünkben kialakult lekicsinylő, rosszalló jelentését is, néha bizony groteszkül hatnak az ilyen *le*-s összetételek, mint például a *lenyilatkozik*, amelyet egyik irodalmi hetilapunkban olvashattunk: „furcsa ... hallani arról az elhatározásáról [a jeles színésznek] (ezt még elmondta nekem telefonon, miként *lenyilatkozta* a rádióban is), hogy utolsó aktív évadját kezdi ezen az őszön". Nyelvünkben *kinyilatkoztatni, kinyilvánítani* lehet valamit, s itt is ez lett volna helyénvalóbb (de így is megállt volna a mondat: „ezt még elmondta nekem telefonon, miként a rádióban is").

A *le* használatának harmadik esete aztán az, mikor teljesen fölösleges, értelmetlen az alkalmazása, mégpedig az úgynevezett „terpeszkedő kifejezések"-ben. A minap olvastam ezt az ékes stílusú körlevelet: „A lakrészekben levő vízvezeték gyakran meghibásodik, és a víz elfolyik a lépcsőházba. A hiba helyét meg kell állapítani és a tulajdonost *leértesíteni*." Még ha a körlevelet kibocsátó közös képviselő az ötödik emeleten laknék s a lakók alatta, volna valami értelme a *leértesítnek*. De mivel vele egy magasságban, vagy pedig fölötte laknak az érdekeltek, egyszerűen *értesíteni* kellett volna őket, *le* nélkül, amely itt csak fölösleges fontoskodás, helytöltés. **Szilágyi Ferenc**

Utazás a *villa* körül

Tanulságos és izgalmas egy-egy szó életét – ha csak nagy lépésekben is – nyomon követni. Mint minden, viszonylagos állandósága mellett a szó is változik, különösképpen a jelentésszerkezete.

Tárgyalandó szavunk a 'többágú, hosszú nyelű munkaeszköz' megnevezéseként mint szláv jövevényszó jelenik meg nyelvünkben a XIV. században. Száz évvel később van rá olyan adatunk is, amely már evőeszközt jelöl. A munkaeszközt és evőeszközt jelölő igen fontos köznyelvi szavunk többjelentésűvé vált. Fogalmi jelentésének legfőbb eleme, hogy *két- vagy többágú eszközről* van szó. Ez lehetőséget adott, hogy további dolgok, fogalmak jelölésére is felhasználják. Így a *villa* szó bevonult a különféle szaknyelvekbe. Például a műszaki nyelvbe (jelentése: 'villa alakú alkatrész'), a vadászok nyelvébe ('kétágú agancs'), a katonai szókészletbe ('a cél előtt és mögött lecsapódó két lövés'). Tagja lett a szellemi sport szókincsének is. A sakkban azt a helyzetet jelöli, amikor egy gyalog egyszerre támad két tisztet.

Kártyanyelvi jelentést is fölvett. A bridzsben akkor beszélünk *villá*ról, amikor az egyik játékosnál két olyan lap van (a *nagy villa* esetén ászdáma, a *kis villa* esetén király–bubi), amelyekkel az előtte ülő játékosnak valamely értékes lapját (a királyt, illetőleg a dámát) közrefogja, tehát elfogja. A francia, illetőleg a német bridzsnyelv szintén a 'villa' jelentésű szóval jelöli ezt a kártyaállást (*die Gabel*, ill. *la fourchette*). Rábukkantam az angol bridzsnyelven a *fork* 'villa' szóra is. Az angolban azonban a *tenace* szó állandósult, amely a wistnek, a bridzsjáték ősének a szókészletéből került át a bridzsnyelvbe. S eredetét tekintve a spanyol *tenaze* szóval azonos, amelynek a jelentése: 'csipesz, harapófogó'. Itt is világos a jelentésbővülés, a hasonlóságon alapuló névátvitel. Érdemes megemlíteni az erre a fogalomra használt lengyel *parada* terminust, amely azonos a nálunk is ismert *parádé*-val ('díszszemle'). Ennek a nem-

zetközi szónak a múlt században kialakult 'a ló hátsó lábára állítása' és 'ügyes fogás' jelentése is. A lengyel sportnyelvben is megtaláljuk, 'védelem' jelentéssel. Végső soron mindegyik változat a spanyol *parada* 'megállás, megszakítás' szó származéka. Itt is követni lehet a jelentésváltozás útját, hiszen az alapjelentés magába foglalja a közrefogás, az elfogás mozzanatát.

Villa szavunk szerintem úgy kapta meg kártyanyelvi jelentését, hogy a németből előbb átvettük a *Gabel* szót, aztán le is fordítottuk, vagyis tükörszó lett belőle. A német bridzsnyelvből való átvételét az is bizonyítja, hogy nálunk is él mindmáig – különösen a szóbeli nyelvhasználatban – a német műszó magyarított változata: a *gábli*. A régebbi szakirodalom a *villá*-t *kártyaél*, elnevezéssel is definiálta. A *villá*-nak gazdagabb szócsaládja alakult ki, mint a *gábli*-nak (pl. *villába belehív, villába fog, villába fogás, villanyitás, villás lap, villás szín, villát tart*).

A *villa* tehát bizonyos helyzetet jelöl; magát a fogást, a lejátszási módot pedig a *villába fogás* nevezi meg. Noha találó műszónak tekinthető, helyette mégis szinte általánosan a – bridzsnyelvi vonatkozásban nemzetközi műszónak számító – *impassz* terminust használjuk. A *villába fogás, bekerítés, elfogás, figuraelfogás* szavak egyike sem tudta kiszorítani. Francia megfelelője *l'impasse*, a lengyelben *impas*, a német pedig *Impass*-t (vagy *Schnitt*-et) mond. Az *impassz*-t ma már csaknem húsz képzett vagy összetett szóban, illetőleg szószerkezetben használjuk.

A *villá*-val kapcsolatos néhány gondolat és példa is szépen illusztrálja a szavak kapcsolatát, kölcsönhatását, küzdelmét, valamint a minden egyes nyelvre jellemző jelentésváltozási folyamatokat.

Megjegyezzük még, hogy a 'kertes lakóház, nyaraló' jelentésű, latin eredetű *villa* szavunk csupán alakjában azonos a tárgyalt szóval, jelentésbeli kapcsolat nincs közöttük.

Somogyi Béla

Mit tudnak a kötőszók?

Mit tud például az *és* vagy a *de*? Nem sokat, gondoljuk. Legfeljebb összekötnek két mondatot. De vajon olyan egyszerű ez? Vajon az összekapcsolás nincs hatással a mondatokra?

Nézzük a következő mondatot: *Péter szeretne egy szürke inget*. Tegyük mellé ezt a másikat: *A Centrumban holnaptól árleszállítás lesz*. A két mondat kapcsolata – *Péter szeretne egy szürke inget, és a Centrumban holnaptól árleszállítás lesz* – már nemcsak Péter kívánságáról és az árleszállításról szól, hanem valami másról is: például arról, hogy az ingvásárláshoz jó tudni, hol és mikor lesz árleszállítás. A két tagmondatban felfedezünk tehát valami közös jelentést, ami az egyedülálló mondatokban nincs benne. Az összefűzés, az *és* révén olyasmit is elmondunk, amiről egyetlen szót sem szóltunk. Így bizonyára más véleményem van az autókról és magáról az autót vásárló személyről, ha azt mondom: *Péter a feleségének egy Trabantot vett*, vagy ha azt is hozzáfűzöm: *és magának egy autót*. Bizonyos esetekben az sem mindegy, hogy melyik tagmondat áll az *és* előtt, és melyik következik utána. Egy érettségi találkozón, ahol régi ismerősökről beszélgetünk, más élettörténetet mesélünk el, ha azt mondjuk: *Anna vidékre került, és férjhez ment egy agrármérnökhöz*, vagy ha azt: *Anna férjhez ment egy agrármérnökhöz, és vidékre került*.

Érdekes, hogy helyenként az *és*-t felválthatja vetélytársa, a *de*. Ilyenkor az író vagy a beszélő döntés elé kerül: válassza-e az ellentétet mintegy elhallgató és azáltal hatásos *és*-t, vagy az ellentétet kiemelő, ellenpontozó *de*-t. Lec lengyel aforizmaszerző egyik aforizmájának két magyar változata is van, „csak" egy kötőszóban különböznek: *Nevezd a dolgot nevén – de álnevén is!* és *Nevezd a dolgot nevén – és álnevén is!*

Természetesen a *de*-nek is megvan a maga feladata, amelyet az *és* nem tud átvenni tőle. *A hazug embert hamar utólérik, de kitűnően tud gáncsot vetni* – mondja Lec. Az ismert közmondásra is emlékezve (Hamarabb utolérik a hazug embert, mint a sánta kutyát), az első tagmondatból arra következtethetünk, hogy a hazugság nem segíti ki az embert a bajból. A második tagmondat alapján viszont éppen az ellenkezőjére kell gondolnunk: azért, sajnos, mégis hátráltatni tudja az igazság érvényesülését.

A *de* így a rejtett tagadás és a burkolt értékelés eszköze. A *de* után következő tagmondat mondandója mindig súlyosabban esik latba, mint az elsőé. Egy-egy értékítélet például aszerint lesz pozitív vagy negatív, hogy a *de*-vel bevezetett második tagmondat milyen ítéletet tartalmaz. Figyeljük meg, hogyan változik a *nagy kert* fogalomhoz fűződő érték a következő kijelentésekben: *A kert nagy, de elegen vagyunk rá* és *A kert nagy, de igen elhanyagolt*. Mindkét mondat aszerint értékeli a nagy kertet, hogy mit sugall a második tagmondat. A *de* ellentétekre rámutató és ezáltal szemléletmegváltoztató szerepére élesen rávilágít, ha megpróbáljuk kicserélni a *pedig* kötőszóval. A *pedig* nem rendelkezik a *de* szemléletformáló erejével, és eleve csak akkor használható, ha a két részmondat egyértelműen ellentétet tartalmaz. Ha azt mondom: *A kert szép, de elhanyagolt*, akkor végül is elítélő véleményem van az egyébként – például mások állítása szerint – szép kertről. Ha viszont azt mondom: *A kert szép, pedig elhanyagolt*, azzal a meglévő véleményt csak megerősítem. A *de* új összefüggéseket láttató erejére szép bizonyítékot szolgáltatnak azok az összetett mondatok, amelyekben a két tagmondat jelentése között egyébként nincs ellentmondás. Ilyenkor a *pedig* nem használható, viszont a *de* révén, új információként, mégis ellentétet fedezünk fel. Így az *olcsó* és a *takarékos* szavak bizonnyal nem ellentétes értelműek, mégis új viszonyba kerülnek a következő ellentétes szerkezetben: *A villanykörte olcsó, de a neoncső takarékos*. Ilyen mondatokban a *pedig* nem fordulhat elő. Ellentétet feltáró ereje csak a *de*-nek van.

Álljon itt végül még egy Lec-aforizma, amelynek fanyarul ironikus jelentése elválaszthatatlan a *de* jelenlététől és szerepétől: *A jellem törhetetlen – de nyújtható*.

Kocsány Piroska

Remek rímek

Már-már azt hittük, hogy olvasóink verselési kedve alábbhagy, és talán be is fejezhetjük a „remek rímek" közlését. Tévedtünk! Az utóbbi hónapokban, hetekben ismét érkeztek versikék hazánk különböző tájairól. Sőt külföldről is: Jugoszláviából (Saághy Etelka, Belimanastir; Kovács Anna, Versec), Olaszországból (Pintér Tibor, Treviso), Ausztráliából (Kovács Ernő, Melbourne). Finnországból, az Északi-sarkkörtől kissé délebbre fekvő Haukipudas városból Kaisa VIIRONEN tízéves kislány, aki tizedmagával magyarul tanul egy nyelvtanfolyamon, megszerezte lapunk 1985-ös számait, s a „remek rímeken" fölbuzdulva ő is küldött négy rímpárt. Az egyik így szól: „Tonttu kurkaa ikkunasta-Onko missään tuhmaa lasta." Olvasóink is segíthetnének magyarra költésében. A legújabb küldeményekből kettőt közlünk:

Angol szemüveg dicsekszik:
Zord – lord – hord.
(Holczer József, Kecskemét)

Ámul-bámul Püspökladány:
Befutott egy püspök Ladán.
(Bencze Tamás, Eger)

Tosu tanár úr

(Kubínyi L. karikatúrája)

A felnövekvő ifjabb nemzedékek már legföljebb csak hírből ismerik Pais Dezsőt, a Magyar Tudományos Akadémia egykori tagját, az Eötvös Loránd Tudományegyetem volt professzorát, a magyar nyelvtudomány kiemelkedő tudósát. Nekünk azonban, idősebbeknek abban a szerencsében volt részünk, hogy hosszú időn át együtt élhettünk vele és dolgozhattunk mellette; s habár lassan másfél évtizede, hogy végső búcsút vettünk tőle, jellegzetes alakja ma is itt áll előttünk, utolérhetetlen egyénisége most is elevenen él emlékezetünkben.

Hogy mit jelentett ő nekünk, barátainak, tisztelőinek, tanítványainak, hogy személyisége miért oly feledhetetlen számunkra, azt nehéz néhány mondatba belesűríteni. Különleges harmóniába ötvöződött tudósi, tanári és emberi tulajdonságai oly gazdagságban jelentek meg, hogy e rövid emlékezés legföljebb felvillantani tud valamit belőlük az őt nem ismerőknek. Talán éppen megnevezése: a *Tosu tanár úr* – ahogy őt tanítványai tréfásan emlegetni szokták – lehet az a szimbólum, mely alkalmul kínálkozhat emlékének megidézésére, s elárulhat egyet s mást abból, ami őt jellemezte, ami viszonyát környezetéhez és annak őhozzá meghatározta.

A *Tosu*-ban, amely egy török eredetű régi magyar személynév, jelképesen benne vannak tudományos munkásságának legjellemzőbb vonásai: a magyar nyelv múltjának búvárlata iránti szenvedélyes elkötelezettsége, a névtudományhoz való különös vonzódása, a filológiai aprómunkában felülmúlhatatlan jártassága, minden nyelvi érdekességre felfigyelő, azokból fontos tudományos tanulságokat levonó igyekezete. Benne van továbbá annak a kifejezése is, amellyel ő tudományát saját kedvtelésből is, némi bogarassággal és félszegséggel, ugyanakkor mégis oly kedvesen, játékosan, meghitten hallgatóságával összekötni igyekezett. És benne van a névben környezetének az az észlelete, amely felfogta és csodálta tudósi elhivatottságát, életének csak a tudomány körüli forgását, arra való teljes rátételét.

A *tanár* szónak is megvan a maga szimbolikus értelme Pais Dezső tréfás megnevezésében. Bármilyen kiváló tudós és tudományszervező volt is, tanári, nevelői tevékenysége bizonyult pályája legkiemelkedőbb, személyiségére legjellemzőbb vonásának. Tanításmódjából, egyetemi és Eötvös-kollégiumi előadásaiból és szemináriumaiból, egész tanári magatartásából kisugárzott pedagógiai vénája. Sokszor már mosolyt keltő aprólékossága, pontossága öregkorában is megőrzött szellemi frissességgel, fantáziadús elevenséggel, sajátosan egyéni beszédstílussal párosult, amellyel az őt értő hallgatóságot le tudta kötni, mondanivalóját a figyelő fülekbe, agyakba be tudta vésni. Nála vizsgázni különleges élményt jelentett: a született pedagógus érzékével hozta ki mindenkiből tudása legjavát, vagy éppen vezette rá vizsgázóját az esetleg még meg nem tanult ismeretekre. Tanítványaiba mélyen beleoltotta nyelvünk szeretetét, története behatóbb megismerésének vágyát, a nemzeti nyelv és nemzeti múlt kapcsolatának értékét és érzését.

És megvan a *Tosu tanár úr*-ban az utolsó szónak is a maga jelképes értelme. Persze nem az *úr*-nak a feudális, hatalmaskodó urakra vonatkozó, a társadalmi elkülönülést és elidegenedést is kifejező, később kifejlődött jelentésében, hiszen ilyen tulajdonságok nagyon is távol álltak tőle. Hanem abban a régi magyar nyelvi értelmében, amely a nemes jellemre, a vitézségre, a kiemelkedő szellemi képességek birtoklására, a mindenki által elismert, tisztelt személyekre vonatkozott. Mert Pais Dezső személyes varázsa – tudósi és pedagógusi értékein túlmenően – tiszteletreméltó emberi erényein: jellemszilárdságán, következetességén, a jó ügyekért mindenkori kiállásán, nyílt, őszinte szókimondásán, ugyanakkor kedves közvetlenségén, szelíd derűjén, mások értékeinek, eredményének tiszteletén és elismerésén, tapintatán, segítő, megértő magatartásán nyugodott. Így volt ő, a szó legnemesebb értelmében igazi úr.

Tudósi, tanári és emberi értékei bőven meghozták a maguk gyümölcseit. Magas társadalmi elismerésein kívül egész életén át környezetének megbecsülése övezte. Abból a ragaszkodásból, törődésből, amit ő barátainak, tanítványainak, az ifjabb nemzedéknek átadott, hűségben, szeretetben, tiszteletben igen sokat vissza is kapott. Ez a szeretet és ragaszkodás bearanyozta idős éveit is, s az emberi közösség melegével kárpótolta azért, hogy életét társtalanul, egyedül tudománya, hivatása szolgálatába állítva élte le.

Egykori íróasztala mellett ülve – mint katedráján utódja – ma is gyakran elmerengek Tosu tanár úr elmúlt életén, a vele eltöltött feledhetetlen időkön, a sok hozzá kapcsolódó kedves emléken. S hiszem, hogy ugyanígy idézik vissza rajtam kívül is éppen nem kevesen mindazt, ami utána az emlékezetben oly kitörölhetetlenül fentmaradt. A nagy egyéniségek fénye átragyog a könyörtelenül halványodó időn: Tosu tanár úr alakja, életének tanúságtétele ma is ott világít előttünk.

Benkő Loránd

Két kérdés

Elvtárs vagy elvtársnő? Lénárd Jánosné – 1108 Budapest, Maglódi út 32. – levelében azt kérdezi, hogy asszonynevek után a címül írt köznevek melyik változata használható.

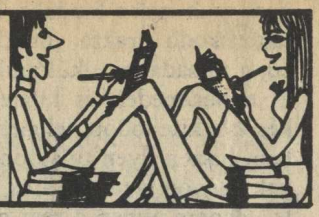
Az *elvtárs – elvtársnő* női nevek után való használatában nagy ingadozás tapasztalható. Bár megszólításban és megnevezésben elvileg fölösleges az *elvtársnő* – hiszen nyelvünkben eredetileg nincs meg a nemek alaki megkülönböztetése –, gyakran láthatjuk, hallhatjuk akkor is, amikor a név formájából világosan kitűnik, hogy a név viselője nő. Sőt! Azt tapasztaljuk, hogy a címzett, megszólított német helyesen csak egyszer jelölő *Kiss Pálné elvtárs*, illetőleg: *Katona Mária elvtárs* ritkábban használatos, mint a név viselőjének német kétszer is jelölő *Kiss Pálné elvtársnő, Katona Mária elvtársnő*. Mi, nyelvészek, nyelvművelők úgy véljük, hogy a leány- és asszonynevek utáni *elvtársnő* alakból bátran elhagyható a nemre utaló *nő* utótag, ezért a *Kiss Pálné elvtárs*, illetve a *Katona Mária elvtárs* változatot részesítjük előnyben. A közízlés és -gyakorlat azonban – úgy látszik – ellenáll ennek az elvnek és javaslatnak, s a *Kiss Pálné elvtársnő, Katona Mária elvtársnő* változatokat támogatja. Az általunk pártolt és elvileg helyesebbnek tartott formák előbb-utóbb alighanem még inkább háttérbe szorulnak.

T. Urbán Ilona

Nevezhetők-e személyeknek a delfinek? – kérdezi Körmendy Ferenc – 6200 Kiskőrös, Batthyány út 39.

Kétségtelen, hogy az állatokat nem szoktuk *személyeknek* nevezni, de az említett újságcikkben szerintünk ez nem bántó. A tudomány azt vallja, hogy a delfinek igen közel állnak sok mindenben az emberhez: nagyon értelmesek, fejlett hangrendszerük van, segítőkészek, a mieinkhez hasonló betegségeik vannak stb. Elismerő hangnemű az egész szöveg; kedvesen méltatja a „csaknem megszólaló okos állatokat", tehát szándékosan alkalmazza rájuk a *személy* szót a cikkíró, s természetesen idézőjelbe is teszi. Ezzel mindjárt tisztázza számunkra, hogy nem nyelvi tévedésből, hanem a delfinek iránti csodálatból fogalmazott így. – Népdalainkban is gyakori jelenség, hogy a kedvenc állatról, mint emberi lényről beszélnek (Az én lovam, *aki*...). Arany János verseiben is találunk rá példát.

Egedy Mária

SZAKMUNKÁSKÉPZŐ

Versenyben a tudásért

Olyan szakmunkásképzőben tanítom a magyart, ahol egyetlen „elit" szakma nincs. Hozzánk nem jön érettségizett tanuló. Kiket oktatunk? – Vájárokat, bányaelektrolakatosokat, szerkezetlakatosokat, mechanikai műszerészeket, cipőfelsőrész-készítőket. A tanulók többsége közepes és elégtelen tanulmányi szinttel kerül hozzánk. Talán nem is kell részleteznem, milyen színvonalon áll nyelvi kifejezési készségük. Az elsősök jó része a magyart fölösleges tantárgynak tartja. Sajnos, még a velük foglalkozó szakoktatóknak is ez a véleményük.

Hogyan próbálom megnyerni a tanulókat a magyar nyelv ügyének? Nem lépek föl erőszakosan a nyelvi hibák ellen, mert ezzel eltávolítanám őket az anyanyelv szeretetétől. Abból az egyszerű elvből indulok ki, hogy minden ember szeret játszani, versenyezni. A fiatalokban meg különösen megvan erre az igény, hajlandóság. Ezt a játékos kedvet használom ki, és a tanulókat egy szép napon észrevétlenül kezdi érdekelni a nyelvhelyesség, a szép beszéd, a stílus és a helyesírás.

Hogyan érem el mindezt? Már több mint 15 éve gyűjtöm a nyelvhelyességi példákat. Az összegyűlt anyagot folyamatosan legépelem egy-egy kartonlapra. A lapokat fölhasználom az órákon. A magyarórákon „megtakarított" perceket nyelvhelyességi vagy helyesírási játékra, vagyis versenyre fordítjuk. Mivel iskolánkban minden tanteremben két sor tanulói asztal van – 3–3 tanuló ül egy asztalnál –, így az osztályok mindegyike két versenyző csoportból áll. Már a tanév kezdetekor úgy alakítom ki az ülésrendet, hogy a két padsorban egyformán legyenek jobb és gyöngébb képességű tanulók.

Amikor egy-egy órából fennmarad 5–10–15 percnyi idő, leteszek a katedrára 8–10 nyelvhelyességi kartont, és a rajtuk levő kérdésekből kérdezek. Például: Mi a jelentése ezeknek: *olaszóra – olasz óra?* Bárki jelentkezhet, de csak egy tanuló válaszát fogadom el. Ha jó a válasz, a csoport 2 jó pontot kap. Ezt fölírom a táblára. Következik a második padsor: Mi a hiba ebben a mondatban: József Attila művei megjelentek csehszlovák nyelven? És így tovább. Ha a kapott válasz elfogadható, akkor egy pontot kapnak, ha egyáltalán nem jó, 0 pontot. Az így összegyűlt pontokat folyamatosan beírom vázlatfüzetembe, és év végén a győztes padsorban minden tanuló kap egy „kiegészítő ötöst". Jelenleg 12 osztályban versenyzünk. A nyelvhelyességi versenyen kívül van még helyesírási verseny is. E célra 300 kartonlapot készítettem feladatokkal.

A fent leírt játéknak, vagyis versenynek hármas haszna van. Első: az anyanyelvi kifejezőkészség javítása, a nyelv megkedveltetése. Második: a tanmenetben előírt anyagot gyorsabban tudom elvégezni. Harmadik: jóformán nincs szükség fegyelmezésre, mert ha fegyelmezetlen az osztály: nincs játék.

Megemlítem, hogy van egy másik versenyzési forma is: a „Ki mit tud?" verseny, amely az általános műveltség gyarapítását szolgálja. A kérdések a műveltség minden területét felölelik. Ezekhez is folyamatosan készítek kartonlapokat. Mindez rengeteg időt vesz el szabadidőmből, hiszen otthon készítem a lapokat, de szívesen teszem, mert könnyebbé válik iskolai munkám, ugyanakkor növelem a tanulók anyanyelvi és általános műveltségét.

Az „Édes Anyanyelvünk"-ből igen sok anyagot gyűjtöttem már, és szintén fölhasználom az órákon.

Kiss János
(Oroszlány)

UZSI, ÉDI, ARI

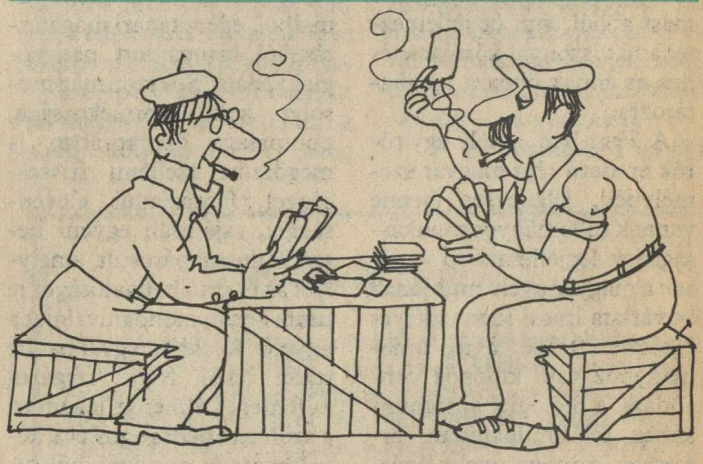
– avagy egy sajátos nyelvi járványról

A címbeli szóalakokra a tanulók beszélgetésében figyeltem fel. Kezdetben a diáknyelvi szóhasználat példáit véltem felismerni bennük. A diáknyelv ugyanis régóta kedveli a szavak megrövidítését. Az *iskolá*-ból így lesz *isi, suli*, az *osztályfőnök*-ből *oszi*, a *bizonyítvány*-ból *bizi*, a *történelem*-ből és a *földrajz*-ból, *töri* és *föci*.

A tantárgyak nevének más rövidítései is ismeretesek: *matek, biosz, pégé*, és elterjedtek a *dudvatan-, bűztan*-féle, durvának minősíthető körülírások is. Az *-i*-végű szóalakok ezzel szemben zömükben kedveskedőnek, becézőnek érződnek, aminek legfőbb oka, hogy bennük ugyanaz az *-i* becéző, kicsinyítő képző szerepel, amelyik nevek sorában is előfordul. A kisgyermekek sokkal gyakrabban *Zsuzsik, Pistik* és *Évik* (sőt kétszeres kicsinyítéssel *Zsuzsikák, Pistikék* és *Évikék*), mint *Zsuzsák*, netán *Zsuzsannák, Istvánok* és *Évák*. Ha napjainkban fiatal édesanyák és édesapák beszédét hallgatjuk, lépten-nyomon találkozunk *-i*-re végződő gyermeknyelvi szavakkal.

A pici babát (*babuci*-t) *anyuci* és *apuci*, sokszor a *nagyi (mami, mamika)*, gyakran egy idősebb *tesi* szeretete is körülveszi. Ha éhes, eleinte ezt *„hamit, mami; bébipapit"* jelentésű sírással jelzi. Napja általában *fürci*-vel fejeződik be, amikor se vége, se hossza a *locsipocsi*-nak. Hároméves koráig *bölcsi*-be (*böli*-be) járhat, azután *ovis* lesz. *Uzsi*-ját még az *ovi*-ban eszi meg, a finom *vacsi* már otthon várja. Lehet, hogy jár *uszi*-ba, télen meg *koriz*-ni, s így az iskolai *tesi* órák nem okoznak majd neki gondot.

Az *-i* képzős szavak jó része a fenti gyermeknyelvi részletben valóban helyénvaló és kedveskedő, de vigyáznunk kell, nehogy mindez valami-

„Itt pihi van..."

féle össznépi gügyögéshez vezessen! A diáknyelvi szavak napjainkban már legfeljebb csak töredékét jelentik a társadalmi méretekben terjedő becézett alakoknak. A főnevek ilyen kicsinyítése akkor is szabályos, ha az így keletkezett szavak szokatlanok, ám túl sűrű használatuk ellen szót kell emelni. Az *-i* képzős szavak továbbképzéseivel találkozunk az *ovis, bölcsis, uzsis* melléknevekben és a *fürcizik, vacsizik* stb. igékben.

Ami a melléknevek vagy igék hasonló toldalékolását illeti, az így keletkezett alakokat aligha nevezhetjük szabályosnak. A „Jaj, de *édi* ez a gyerek!", „De *ari* volt a pici!" felkiáltások érzelmi többlete nem kárpótol azért a veszteségért, ami a nyelvet ez esetekben éri. Az *édi* nem idézi fel a hallgatóban az *édes* szót és annak egész „holdudvarát", az *édesség*-től *az édesanyá*-ig és az *édes anyanyelv*-ig. S az *ari* sem hívja elő az *arany, megaranyoz, aranyló* szavak hangulatát.

Járványnak neveztem az alcímben a jelenséget, melynek sok szép szavunk áldozatul eshet, ha terjedése a mai mértékben folytatódik. „Itt *pihi* van!" – olvashattuk az egyik pécsi főiskola kollégiuma előtt a földön a gólyatábor idején odakerült feliratot. „*Figyi* már!" – hallhatjuk unos-untalan a figyelmeztetést –, és a példák egyre csak gyűlnek.

Hát figyeljünk erre a jelenségre, és ne engedjük, hogy valamennyi szavunk így megcsonkuljon! A jelenség egyik veszélye, hogy a megkurtított szavak nem egyértelműek, hiszen több szónak is azonos lehet az első két-három hangja. Így a fenti *tesi* szó, mint láttuk, jelenthetett *testvért*, de *testnevelést* is. A másik veszély pedig abból adódik, hogy az ily módon divatba jött szavak egy egész korosztály beszédéből kiszoríthatják az ép formákat. Végső soron nem gazdagítják, hanem szegényítik a nyelvet.

Csetneki Sándorné
(Pusztaszabolcs)

A szépen szólás igénye

(Sátoraljaújhely, 1985. október 25–27.)

A második évtizedében járó anyanyelvi verseny iránti érdeklődést mutatja, hogy az ország egyre több városának és településének iskolája képviselteti magát, s mintha egyre több tanár szívében tudatosodna a széphalmi mester intelme: „Rajtunk áll, barátim, hogy héroszai legyünk a nyelvnek." Elgondolkodtató, hogy a fiúk kezdet óta feltűnően kevesebben vállalják a versenyen való részvételt. Az idei arány: 122 versenyzőből 87 leány, 35 fiú.

Az írásbeli feladatok kérdései többek között azt vizsgálták, mennyire tudják a diákok a tanult nyelvi szabályokat alkalmazni, mennyire ismerik a mai nyelvállapotot, képesek-e helyesen megítélni napjaink nyelvszokásának jelenségeit, tudják-e az írásbeli kapcsolatteremtés elemi szabályait alkalmazni egy rövid levél megírásakor. Az idei teljesítmény azt igazolta, hogy a döntőbe eljutó versenyzőknek megfelelő mennyiségű, biztos részismerete van nyelvünk törvényszerűségeiről, jó a helyesírásuk; többek nyelvtani ismerete azonban még – főként a mondattanban – hiányos, bizonytalan.

A szóbeli erőpróba célja, hogy minél több olyan fiatal kerüljön ki a középiskolából, aki képes lesz az életben bármilyen témáról az adott műfajhoz alkalmazkodva, logikusan megszerkesztett, nyelvhelyességi szempontból igényes, előadásmódját tekintve pedig kapcsolatteremtő „beszédművet" (jegyzetek alapján) szabadon elmondani, előadni.

Ezt a képességüket a versenyzők az idén a következő három téma egyikével próbálhatták ki:

1. A természetvédelem a valóságban (Kiselőadás egy közös kirándulás jó és rossz tapasztalatai alapján);

2. Miért tetszik a...? (Értékelő fejtegetés egy képzőművészeti vagy irodalmi vagy

„Körüljárja a kérdést..."

zenei alkotásról, egy építményről vagy szakmáról);

3. Kivel hogyan beszéljünk? (Vallomás nyelvi érintkezési gondjaimról).

A versenyzők fele a második témát választotta, amelynek keretében legtöbben irodalmi művekről mondták el véleményüket, de szóltak zenéről, színházról, épületekről, a pedagógus és orvosi hivatásról, sőt a gyorsíró szakmáról is. Sokan választották a harmadik témát, elsorolva köszönési és megszólítási gondjaikat. Legkevésbé nyerte meg a versenyzők tetszését az első téma, melynek kifejtése során szóltak lehangoló tapasztalataikról, vandál pusztításokról, megállapítva, hogy sok még a tennivaló ezen a téren.

A szóbeli teljesítményekkel kapcsolatban általában megállapítható, hogy kevés mondanivalójuk volt a versenyzőknek, s nem mindig volt jól megszerkesztve, logikusan felépítve. Akadtak néhányan, akik ügyesen indították „előadásukat", mások szellemes befejezést alkalmaztak. Akusztikai szempontból általában megfelelően beszéltek, de hallottunk sok bántó hangsúlyozási hibát, az átlagnál gyorsabb, hadaró és „gombócos" beszédet, pontatlan hangképzést. Örvendetes, hogy nem hangzottak el közhelyek, hanem őszinte, egyéni vélemények.

A legeredményesebben szereplő versenyzők a következők: *Balassa Gyöngyi* Fazekas Mihály Gimnázium (Debrecen), *Balázs István* 104. sz. Ipari Szakmunkásképző (Miskolc), *Dajka Andrea* Könnyűipari Szakmunkásképző Intézet (Debrecen), *Egervári Gabriella* Dobi István Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet (Tata), *Gosztonyi Judit* Szász Ferenc Iparcikk Kereskedelmi Szakmunkásképző Intézet (Budapest), *Hódi Veronika* Radnóti Miklós Gimnázium (Szeged), *Illés Ágnes* Kossuth Lajos Gimnázium (Sátoraljaújhely), *Kázmér Ilona* Gyors- és Gépíró Iskola (Debrecen), *Kövi Anita* Veress Pálné Gimnázium (Budapest), *Mészáros Csaba* 18. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet (Budapest), *Molnár János* Horváth Mihály Gimnázium (Szentes), *Muzslay Zoltán* 9. sz. Szakmunkásképző Intézet (Budapest), *Pálkuti Anikó*, Kisfaludy Károly Gimnázium (Mohács), *Radácsi László* Bolyai János Gimnázium (Salgótarján), *Takács József* 516. sz. Udvari Vince Ipari Szakmunkásképző Intézet (Dombóvár).

A bírálóbizottság tanítványaik eredményes felkészítéséért Sátoraljaújhely Város Tanácsának bronz érmét adományozta *dr. Bakó Péterné* tanárnőnek (Könnyűipari Szakmunkásképző Intézet, Debrecen) és *Kövessy Józsefné* tanárnőnek (Kisfaludy Károly Gimnázium, Mohács).

Graf Rezső

MINDEN IDŐK legnagyobb táncosnője volt Elssler Fanny. Halálának százéves évfordulóját ünnepli Bécs. Fanny 1810-ben született Gumpendorfban, mely ma a főváros része. Apja

Éber szemmel, füllel ÜNNEPLI?

(Nők Lapja, 1984. 46. sz.)

Az ünnepléshez mindig valamilyen ünnepi hangulat társul. A halálozás évfordulójáról meg lehet, meg szokás emlékezni, de valaki elhunytára emlékezve ünnepelni enyhén szólva stílustalan cselekedet.

Láng Miklós, Budapest

Hol a hiba, mi a hiba?

Változatlanul sok a hiba a hírlapokban. Egyik olvasónk és munkatársunk, Simon Zoárd (Tabajd) ezt írta legutóbbi levelében, egy sereg lapkivágást mellékelve: „Néha csodálkozom, hogy a hírlapírók milyen zordul ostorozzák a selejtes munkát. Az újságokból az látszik, hogy mások pocsékul dolgoznak. Pedig – tegyük föl –, hogy a sokat szidott kőművesek olyan sok hibával dolgoznának, mint ők, alighanem összedőlnének a házak." Ezek után lássunk az újságkivágások halmazából néhány legújabban elkövetett, szemet szúró hibát!

A gazdaság a technológiai forradalom *gyermekbetegségeit* ekkorra *vedlette le* (Magyar Nemzet, nov. 16. 6. – Helyesen: ekkorra *esett túl* rajtuk v. *lábalt ki* belőlük); Külön megemlítette: jó barátjával, Nyilasi Tiborral mindent megtesznek a győzelemért, és egészen természetes, hogy társaik *élni-halni* fognak a pályán (Szabad Föld, okt. 19. 21. – Helyesen: *életre-halálra* fognak harcolni).

Gyakori jelenség a hírlapokban az idegen szavak fölösleges, fitogtató használata; nemegyszer fellengzős kifejezések társaságában szoktak díszelegni:

Várhatóan 3,2 milliárd dollárt tesz ki a két ország között a végéhez közeledő jelenlegi ötéves *periódusban* a kölcsönös forgalom. Ez igen jelentős *nagyságrend*. (Magyar Hírlap, dec. 7. 5. – A *periódus* magyarul: időszak; a *nagyságrend*, ezen a helyen: *összeg*); A gyárnak ugyanis az *praktikus*, ha minél kevesebb kereskedővel tart kapcsolatot – azaz néhány naggyal. Így a „kicsik" sokat sürgetett közvetlen beszerzése csupán *szlogen* marad. (Magyar Hírlap, dec. 14. 5. – A *praktikus* itt magyarul: *előnyös*. A *szlogen* még az Idegen szavak és kifejezések szótárában is *slogan* alakban szerepel. Jelentése: jelszó, jelmondat. Ez lett volna a helyes, természetes kifejezés: csupán *jámbor óhaj* marad); Tele vannak olyan magas beosztású, sportot szerető emberekkel, akik vagy *szponszorai* az adott társaságnak, vagy... (Népszava, dec. 16. 11. – A *sponsor* (szponszor) nem közkeletű idegen szó. Magyar megfelelői: *jótálló, kezes, védnök*. Ne fitogtassuk innen-onnan összeszedett idegen szavakkal „műveltségünket"!)

(Összeállította: Szepesy Gyula)

SZAKNYELVI BERKEKBEN

Olginál landolt

– Andrea teljesen bepörgött, amikor Fecó odaszólt neki, hogy állítsa már magát takarékra. Nemsokára el is húzta a csíkot. Mindnyájan leblokkoltunk. Nem értettük, miért kapta föl a vizet.

– Nekem mindjárt bekattant. Hát Olgi miatt.

– Ő hogyan kerül a képbe?

– Múlt héten, a diszkóban kezdődött a visszaszámlálás. Fecó minden szám után Olginál landolt.

Néhány évtizeddel ezelőtt ezt a párbeszédet aligha értette volna meg magyar ember. Legföljebb gyaníthatta volna, hogy mi is történt. Az ok könnyen megmagyarázható. Köznapi nyelvünkben – a technika rohamos fejlődésének mellékhatásaként – elszaporodtak a műszaki jellegű kifejezések, szóképek, hasonlatok. Elsősorban a fiatalok és a középkorúak körében, akik már a motorizáció, a televíziózás, űrhajózás, elektronika világába születtek bele.

„Olginál landolt..."

Természetes folyamat ez, amint az is, hogy egyik-másik szókép tiszavirág-életű, míg másoknak sikerül meggyökeresedniük.

Főleg azok enyésznek el hamar, amelyeken túllép az élet. Hajdanán, ha valaki végre-valahára megértett valamit, boldogan állapítottuk meg: „Leesett a tantusz", később: „Leesett a húszfillé-

Eber szemmel, füllel
CSODABOGARAK?

MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMEZÉSÜGYI MINISZTÉRIUM

A szakmai nevelés és oktatás terve
a tanfolyamos szakmunkásképzés számára

KERTÉSZETI NÖVÉNY- ÉS ÁLATTAN

A csatársor játéka viszont egészen más, és itt csak akkor nézhetünk nyugodtabban az elkövetkező feladatok elé, ha nemcsak helyzetekre, hanem gólokra is tellik a csapat erejéből.

Ezen a banánhélyon csúsztam el. A poétika viszonylag bonyolult jelenségeit el tudtam magyarázni, de az osztállyal szemben állva, már nem tudtam megállapítani, melyik a diákok jobb keze. Követ-

bolja. Magam elé képzelem. Nagy darab ürge lehet, szőrös mancsokkal és előreugró álkapoccsal. Vagy mégsem? Inkább kicsi, fürge, a szeme ide-oda jár, mint a fénysorompó, ha jön a vonat. Lecsap, viszi a szajrét, s azonnal adja tovább...

De lehet, hogy öt gyereke van

vereinek. A szerencsetlenek egyhamar rájöttek, hogy egyetlen védekezés van a géppuskatűz ellen: halottnak kell tetetniök magukat! Egész nap! A mieink a helységet csak a következő éjszaka értékelik...”

NŐK LAPJA BUTIK 1985.08.24.

Mekkorát nőt ez a gyerek!

Magyar Hírlap, 1984. VI. 14. Élet és Irodalom, 1985. 14. sz.
Magyar Nemzet, 1984. VI. 1.
Magyarország, 1984. VI. 3.

Közzéteszi: **T. Urbán Ilona**

res". Most így kellene mondanunk: „Leesett a kétforintos". De ezt már nemigen hallani. Megunta a nyelv a telefonálási díj változásait. A „bekattan" szó kitűnően helyettesíti a leesett tantuszt és húszfillérest. Tömörebb. És nem csak a sikeres távbeszélő-kapcsolást idézi föl. Hiszen kattanó hangot ad a magnókazetta is, amikor a helyére csúsztatják, kattan az automata, mielőtt működni kezd. Hasonlóképpen jön létre fejünkben valamiféle logikai fölismerés, megértünk valamit, visszaemlékezünk valamire. A „bekattan" tehát érzékletes, jó szókép.

„Bekattant"

Ugyanígy vagyunk a „bepörgéssel" is. Aki indulatba jön, az „bepörög". Mint a motor, amelynek fordulatszámát már nem tudjuk szabályozni. Nem véletlen, hogy kiszorította, túlélte a „pipa lettem", sőt „bepipultam" kifejezéseket, amelyek csúfak is, értelmetlenek is.

Szeszélyes rosta az idő, nem is lehet mindig megmagyarázni, miért tartja meg az egyik szót, miért engedi átpottyanni a másikat a feledésbe. De az semmiképp nem véletlen, hogy az „elhúzni a csíkot" hasonlat oly régóta megmaradt. Bizonyára nemcsak azért, mert lökhajtásos gépek ma is föltűnnek az égen, ma is csíkot húznak maguk után. Szerepet játszhat e hasonlat tartósságában, hogy a látvány szép. Érdekes. Izgalmas. „Elhúzni a csíkot" – ez gyorsan, hatásosan, elegánsan történik. Hirtelen föl-

„Totálkáros a karosszériája..."

nézünk, észrevesszük odafent a száguldó gépet, többnyire csak egy csillogó pontot, mögötte a gyorsan hosszúra bomló, majd áttetszővé váló és elenyésző csóvát. Mindez pillanatok alatt zajlik le, megszűnik a dübörgés, az égen semmi nyoma, hogy az imént ott járt valami.

Csupán néhány példával szerettem volna rámutatni arra a hatásra, amit a technika fejlődése tesz köznyelvünk alakulására. A nyelvészeknek síkra kell szállniuk azért, hogy finomodjék a nyelvi ízlés ezen a téren is. Mert nem

„Bepörgött..."

valami szívderítő hallani, amikor kamaszok ilyenféle megjegyzésekkel illetik az előttük haladó lányokat: „Az alváza egészen jó", „A karosszériája viszont totálkáros"...

Kürti András
(Budapest)

Ez a divat

Kirakatokban az egyszerű *blúz, ing, nadrág, szoknya* megjelölések mellett találunk figyelemre méltó, leleményes megoldásokat is, amelyek a kirakott holmi alakjára, formájára utalnak. Ilyenek például: *hordószoknya, lapszoknya, ceruzanadrág, répanadrág, huzatruha, kezeslábas, szélkabát, borítéktáska.* Ezek mellett azonban sajnos itt is nagyon sok az idegen elnevezés átvétele. Egy-két eset persze nem volna baj, hiszen az idegen szavak is gazdagíthatják a nyelvet. Gondoljunk csak a korábban átvett *zsirardikalapra* vagy a *garbópulóverre,* melyek széles körben el vannak terjedve nálunk is, a nevük is megmagyarosodott (a *zsirardi* Girardi bécsi színész nevéből származik, a *garbó*-t Greta Garbóról nevezték el, a *pulóver* angol eredetű szó, eredetileg: *pullover,* ami körülbelül ezt jelenti: húzd át a fejeden). Ugyanígy átvétel a *sort* és *pizsama* elnevezés is.

Ámde ha az idegen név megtartása a jó magyar ötletek rovására megy, akkor nem örvendhetünk neki. A kirakatrendezők pedig sokszor már akkor is az idegen kifejezést választják, amikor jó magyar szó is rendelkezésükre áll. Így például majdnem mindig *overall*-t írnak *kezeslábas* helyett, *plisse-* (vagy plisszé-) *szoknyát rakott szoknya* helyett, a *joging felső*-ről nem is beszélve.

Kedvelt ruhadarab többek között a *dzseki* vagy *lemberdzsek.* Mindkét szó már régóta polgárjogot nyert nyelvünkben, az Értelmező Kéziszótárban is megtalálható. Írásmódjuk csakis a fenti módon, vagyis a kiejtésnek megfelelően helyes. Használatuk csak így nem okoz gondot a magyar anyanyelvűek számára; így könnyen mondatba illeszthetők, ragozhatók (például: „Vettem egy *lemberdzseket*"; „Jó színe van a *dzsekidnek*").

Szóljunk néhány szót a divatholmik minőségére utaló kifejezésekről is. A kereskedők célja mindig is az volt, hogy portékájukat minél jobban eladhassák, vagyis minél jobbnak, minél értékesebbnek tüntessék föl. A reklámozásra jó lehetőség nyílik a kirakatban. A megbízható, tartós anyagból készült cikkek legjobb reklámja maga a szövetnév. A vásárló szeme rögtön felcsillan, ha a keresett, kedvelt anyagot látja. A kirakatrendezők gyakran élnek ezzel a fogással. De mi lehet a megoldás akkor, ha erre nincs mód? Vagy a kereskedő egyebet is közölni akar az egyes darabokról? Némelyek úgy vélik, hogy ilyenkor elég kiírni: *angol divat, francia fazon, import ing, jugó modell.* Joggal tehetjük föl a kérdést: ezek a megjelölések valóban a minőséget jelölik? Nem feltétlenül. Sokszor ez csak a sznobizmusnak a megnyilvánulása.

Másképpen kell fölhívni a figyelmet arra, hogy a vásárló divatos holmit lát a kirakatban. Lehet utalni a ruhák rendeltetésére: *szabadidőruha, alkalmi ing, estélyi ruha;* az árukészletre: *nagy választék, több színben, minden méretben;* és természetesen arra, hogy ezek a legmodernebb fazonok: *az év divatja,* a *legújabb divat, divatos fazon...*

Ezek a jól ismert fogások bizalmat akarnak kelteni a nézelődőkben, a vásárolókban, de sokszor inkább csak mulatságosak, mivel mindenütt ugyanezek szerepelnek. Ráadásul egyáltalán nem újkeletűek. Ennek bemutatására álljon itt egy kis részlet Karinthy Frigyes egyik írásából (Együgyű Lexikon, Ruha): „...mint értesültünk, a divat nevű metódust most végleg abba akarják hagyni; Párizsból jelentik, hogy a most készülő lesz az utolsó, amit az egyes ruhadarabokon „utolsó divat" felírással jegyeznek. Ezzel a divat meg is szűnik."

Aligha! Divat mindig lesz, míg a világ világ.

Balogh Judit

SPORTOLÓK

Hajrá, Törő! Hajrá, Nyíl!

BECE- ÉS RAGADVÁNYNEVEI

Születésekor minden ember legalább két nevet kap: család- és utónevet. Ez lesz élete végéig, sőt még azután is a hivatalos neve, hacsak – hivatalos engedéllyel – meg nem változtatja. E név feladata a megkülönböztetés. Családi, baráti, munkatársi környezetben azonban ritkán használatos ez a hivatalos név. Vagy az utónevet használjuk, vagy a családnevet, vagy a név becézett formáját, esetleg – ha egyáltalán van – a ragadványnevet. Előfordul, hogy olyanokat is bece- vagy ragadványnévvel említünk, akiket csak hírből vagy látásból ismerünk, személyesen nem. Ehhez azonban többnyire az kell, hogy az illető ország- vagy városszerte jól ismert ember, közéleti személyiség legyen. Gyakori ez a színészek, az ifjúság által bálványozott zenészek, leginkább a sportolók esetében.

A becenév rendszerint az utónévnek többé-kevésbé megváltoztatott, többnyire kedveskedő formája; tágabb értelemben ide számítjuk a családnév rövidített, esetleg kissé átalakított formáját is.

A becézett utónév általában a családnévvel együtt használatos: Kiss Laci, Pusztai Laci, Dunai Anti. Ez érthető is, hiszen a sportolók között sokan viselnek azonos utónevet, a becenév így szolgálhatja a megkülönböztetést. A legnagyobb sztároknál a becézés előfordulhat családnevük nélkül is, hiszen így is tudja mindenki, hogy kiről van szó: *Öcsi* (Puskás Ferenc), *Csikar* (Sándor Károly), *Nándi* (Hidegkuti Nándor), *Flóri* (Albert Flórián), *Tibike* (Nyilasi Tibor). Nagy ritkán önmagában és becézetlenül is állhat az utónév: *Jenő* (Dalnoki Jenő).

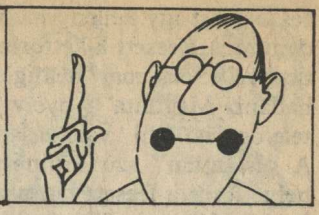
A családnév becézett formája gyakran annak puszta rövidítése. Főleg akkor terjed el, ha önmagában is értelmes: *Fazék* (Fazekas László), *Törő* (Törőcsik András), *Nyíl* (Nyilasi Tibor). Előfordul egy kissé megváltoztatott alakban is: *Slózi* (Schlosser Imre), *Fenyő* (Fenyvesi Máté).

A ragadványnév általában a teljes névhez kapcsolódik, s valamilyen külső vagy belső tulajdonságot, jellegzetességet, esetleg valamely megtörtént eseményt, állapotot, foglalkozást idéz föl. Gyakran szellemes, találó, és elterjedhet akkor is, ha eredetét nem mindenki ismeri. Fuhrmann Károly híres csúsztatott labdáiról kapta a *Csuszti* nevet. A kapus Amsel azért lett *Pók*, mert olyan biztosan fogta meg a labdákat, mint a pók a legyet. Takács I. a *Mari néni* nevet hosszú, széles szárú nadrágjáról nyerte, akárcsak Borsányi a *Borcsát*. Fenyvesi Máté a haja miatt lett *Tüske*, Horváth László pedig *Vöri*. Termete miatt kapta Papp László a *Kurta*, Kozma István a *Pici* nevet. Labdarúgásunknak két *Császára* is volt: Turay József és Albert Flórián. *Tanár Úr*-ból is akadt több: Lázár Gyula, dr. Lakat Károly és Judik Péter. Minden magyarázat nélkül néhány név: Péter András – *Puding*, Török Ferenc – *Róka*, Lemhényi Dezső – *Butykó*, Kocsis Sándor – *Kocka*, Budai László – *Púpos*, Lyka Antal – *Totó*, Gyarmati Dezső – *Suta*, Verrasztó Zoltán – *Csont*.

Általánosságban elmondható, hogy a bece-, illetve a ragadványnév a népszerűség fokmérője. Egyénileg is, meg a sportág szempontjából is, sőt egész sportunkra nézve is. A közkedvelt sportágak űzői, például a labdarúgók, a vízilabdázók gyakrabban kapnak sokak által ismeretes becevagy ragadványnevet, mint a tekézők, az íjászok. Ugyanígy: a sport csúcspontjain több bece- és ragadványnév születik, terjed el, mint a hullámvölgyben.

Andor György
(Budapest)

BESZÉLNI NEHÉZ

Műsorunkról – mozgalmunkról

Annyi levelet, mint ezen a héten, eddig nem kaptunk még. A papírhalmok láttán kedvet kaptam keresztmetszetet adni e levelek szerteágazó tartalmáról: hadd tájékozódjanak egymás örömeiről, gondjairól, szándékairól szakköreink szétszórtan élő, de azonos törekvésű tagjai. Azok, akiket diákjaink nyelvi leleménye „a mi nagy családunk" titulussal tisztelt meg.

A bőség zavarával küszködve látok a magam elé tűzött feladathoz.

„Még a tavalyi tanévben – olvasom a kazincbarcikai Egészségügyi és Óvónői Szakközépiskola Beszélni nehéz köre levelében – iskolánk KISZ-bizottsága felajánlotta, hogy minden alapszervezeten belül létesítenek olyan kört, mely a »Beszélni nehéz!« műsorait hallgatja, és a feladványokat beküldi. Ez az elmúlt évben nem valósult meg, de bízunk benne, hogy most sikerülni fog." – Bízhattok; hiszen más iskolákban is tevékeny támogatói a KISZ-esek mozgalmunknak. Idén a Dallos Ida Ipari Szakmunkásképző Intézetben alapszervezetük nyerte el a Kazinczy-jutalmat. Érdeklődéssel várjuk további közléseiteket ez ügyben.

A szikszói Szepsi Csombor Márton Gimnázium III/B osztályának köre arról értesít, hogy osztályfőnökük – egyben szakkörvezetőjük –, Majoros Imréné, megkérdezte: Van-e kedvük részt venni a Sátoraljaújhelyről indult „Kazinczy-osztály"-mozgalomban. (E kezdeményezésről lásd Katona Rezsőné írását lapunk 1983. évi 3. számában, „Még egy Kazinczy-..." címen, a 12. oldalon. – A rovatszerk.) Igennel válaszoltak mindannyian. „Úgy éreztük – írják –, ezáltal még többet tehetünk édes anyanyelvünkért. Kérjük mindazokat az osztályokat, melyeknek tagjai kötelességüknek érzik nyelvi kultúránk ápolását: kapcsolódjanak be, hiszen ha többen vagyunk, még eredményesebben vehetjük fel a harcot e szent ügyért."

A csurgói Farkas János Ipari és Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet körének borítékjában két megfejtést találtunk: a lányoké az egyik, a fiúké a másik. Nem árulom el, melyiküké a jobb. Mindenesetre lelkesen pártolom a vetélkedés e kívánatos módját is. Sajnálatos, sőt sírnivaló, mily kevés a fiú versenyzőnk.

Sokért nem adjuk tehát, hogy mégis van egy körünk, melynek télen-nyáron hiánytalanul érkező leveleit mindig fiú írja, s mindig más és más (ez alkalommal Galambos László); az aláírást kiegészítve e három szóval: „és 41 fiútársa". Mai levelükből két kis részletet olvasok fel. Az egyik: „Köszönjük a versenyszabályok ismertetését. Mi nagyon sietünk feladni a leveleket a rádióadás után, de félő, hogy e messzeségből késve érkezik mégis." A másik: „Szívből köszöntjük a »család« új szakköreit; kívánjuk, hogy munkájuk úgy szolgálja anyanyelvi kultúrájukat, mint ahogy a miénket szolgálja." – Ugye senki sem csodálkozik, amikor most meghallja: a Somogy megyei Szőcsénypusztáról jönnek ilyen erdei zamatú, üdítő ter-

mészetességű levelek, az Erdőgazdasági Szakmunkásképző Intézet tanulóitól.

A budapesti Györffy István utcai Gépíró és Gyorsíró Iskola szakkörvezető tanárának, Kerekes Barnabásnak leveléből e fontos sorok mindenképpen ide kívánkoznak, e keresztmetszetbe: „Iskolánk házirendje már a nyíregyháziak felhívása előtt is tartalmazta, hogy a trágárságoktól, nyelvi tisztátalanságoktól óvakodjanak tanulóink, s ügyeljenek nyelvünk tisztaságára." (E felhívásnak országos szervek által felerősített formáját lapunk 1984. évi 3. számában tettük közzé, a 3. oldalon. – A rovatszerk.)

Végül egy kurta tudósítás a magunk legfrissebb élményéről! Múlt csütörtökön (Ez az írás az 1985. október 29-i rádióadás szövege. – A rovatszerk.) Sárospatakon találkozhattunk – Deme Lászlóval együtt – Borsod-Abaúj-Zemplén megye Beszélni nehéz köreinek ott egybegyűlt képviselőivel. Örült a szívünk a résztvevők és megszólalók odaadó lelkesedése láttán. A következő napokban Sátoraljaújhelyen élvezhettük végig, a zsűri tagjaiként, testvérmozgalmunknak, az „Édes anyanyelvünk" versenynek országos döntőjét; együtt azokkal, akik hosszú évek óta zsűritagok a mi győri versenyeinken is.

Sem a keresztmetszet műfaja, sem az adásidő nem engedi meg a teljességre törekvést. De talán ennyi is mond valamit a műsorunkhoz kapcsolódó és egyre szélesedő mozgalomról.

Péchy Blanka

„Nyelvi játékklub" – kisiskolásoknak

A „Beszélni nehéz!" rádióműsorhoz kapcsolódó országos mozgalomnak régóta ismeretes az a belső ellentmondása, hogy példamondatai is, magyarázatai is meghaladják a kisiskolások – az alsó tagozatosok – színvonalát; pedig a helyes beszéd iránt való érdeklődés felkeltését minél korábban tanácsos megkezdeni.

De hogyan? – Természetesen csakis a korosztály szintjének megfelelő formában, keretben és módon.

Ötödik éve vezetek Beszélni nehéz kört, általános iskola felső tagozatában. Lelkes tagjait 6., 7. és 8. osztályosok közül toboroztam. A tanév eleji szervezés során úgy tapasztalatam, hogy rendkívül nagy érdeklődés mutatkozik az alsó tagozatos osztályokban is a beszédművelő szakkör iránt. Tudtam azonban, hogy a Beszélni nehéz körbe nem vonhatom be a kisebbeket, hiszen kifejezőkészségük is, nyelvtani ismeretanyaguk is jóval alatta áll a felsősökének.

Ekkor határoztam el, hogy „nyelvi játékklubot" indítok a 3., 4. és 5. osztályosoknak. Munkatervét a szakirodalmat tanulmányozva s eddigi tapasztalataimat összegezve próbáltam összeállítani. (A klub is kéthetente két órában tartja foglalkozásait.)

Jól tudjuk: a kisgyermekeknek egyik legfontosabb tevékenysége a játék, amit még a nagyobbak is szívesen gyakorolnak. Így hát a játék áll a foglalkozások középpontjában. A játék útján közelítünk minden nyelvi jelenséghez; a feladatokat vidám, játékos formában oldjuk meg. Itt nincs osztályzat, a tanulók meg tudnak szabadulni gátlásaiktól.

A szakkör alapvetően beszédművelő jellegű. Ezt a munkát valóban nem lehet elég korán kezdeni. Csak hát jól meg kell választani a gyermekek életkori sajátságainak megfelelő formát és feladatokat; s akkor nemcsak a nyelvünk iránti fogékonyságot, az anyanyelv szeretetét keltjük fel bennük, hanem az érdeklődést az irodalom, az olvasás iránt is.

Célul a beszédértés, a hangoztatás gyakorlását és a szókincsbővítést tűztem ki: kisiskolás korban ezek a legfontosabb feladatok. A jó képességű, érdeklődő tanulók mellett örültem a gyengébbek jelentkezésének is: a feladatok kellő differenciálásával mindenki sikerélményhez juttatható. Ha az egyéni munkában, játékban sokszor ugyanazok a tanulók nyernek is, a közös megoldások a többit is lelkesítik. Így próbálom egyszerre szolgálni a gyengébbek felzárkóztatását, a tehetséggondozást, sőt a személyiségformálást is.

Tervezéskor három év távlatában kellett gondolkodnom: a legkisebbek ennyi ideig lesznak a klub tagjai, s csak a nagyobbak (ötödikesek) kerülnek már jövőre a Beszélni nehéz körbe. Minden foglalkozásnak kell új feladatot, játékot, érdekes verset hoznia.

Az első évben a légzéstechnikával, hangképzéssel foglalkozunk; játszunk a betűkkel, szótagokkal. Sok verset hallanak a tanulók; készítünk könyvajánlást, ellátogatunk a könyvtárba, hasznos könyvekkel ismerkedünk.

A második évben a szavakkal játszunk. Kezdve a szóalkotástól a szóképzésig, összetett szavak alkotásáig, a játékos szófajismeretig sorra kerül minden. Itt jutnak fontos szerephez a játékos nyelvtani és helyesírási gyakorlatok.

A harmadik év a mondatoké. Tanulnak a gyerekek nyelvtörőket és nyelvgyötrőket, gyakorolnak gyors mondókákat. Játszunk szólásokkal, közmondásokkal, szállóigékkel. Új téma itt: alkotó játék a nyelvvel (pl. eszperente, halandzsanyelv). Ekkor kerül sor a rímes játékokra is.

Miért érzem fontosnak, hogy ilyen keretek között foglalkozzam beszédműveléssel?

Mert úgy érzem: ebben az életkorban nem lenne szerencsés még Beszélni nehéz kört indítani, s a rádióbeli példák megfejtésével próbálkozni. Ez nehéz volna, ha az alsó tagozatos irodalmi munkafüzetekben találunk is beszédművelő feladatokat, sőt jeleket is, amelyek a helyes tagolást és hangsúlyozást segítik.

Tervezem azért, hogy fél év után a legkönnyebb példamondatokat mi is meghallgatjuk, megbeszéljük a hibáikat, s próbáljuk őket helyesen hangsúlyozni. De inkább az ösztönösségre alapozva, mint a tudatosítás szándékával. Ha kell, magam „kottázom le" nekik a mondatok ejtését, hogy ezáltal ismerkedjenek „testvérszakkörük" munkájával.

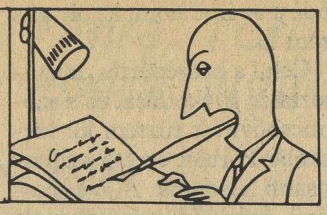
A gyerekek jól érzik magukat a szakkörben; az itt tanult verseket, játékokat raj- és őrsi foglalkozásokon hasznosítják. Nem jelent a foglalkozás külön terhet, hiszen inkább szórakoztató jellegű elfoglaltság, kikapcsolódás a mindennapi tanulásból. – Engem meg az örvendeztet benne, hogy a tanórán kívüli tevékenységek között a játékos kedv, a versenyszellem nemcsak a sportban jut már kifejezésre, hanem az anyanyelvünket ápoló „nyelvi játékklubban" is.

Szőcsné Antal Irén
(Szentistván)

NEM ENGEDÜNK A 48-BÓL!

Még egy kis türelmet, kedves felsős diákok! Bár az 1985. évi 4. számban nagyszabású rejtvénypályázatunk utolsó fordulója is megjelent, nem hirdethetünk még eredményt, mivel csak nemrégiben zárult le a beküldési határidő. De higgyétek el, nem feledkezünk meg rólatok, s továbbra is tartjuk magunkat a legutóbbi számunkban közölt következő mondathoz: „A rejtvények megfejtését, valamint a sorsolás eredményét 1986. évi 2. számunkban közöljük." Addig is sok sikert kívánunk mindnyájatoknak!

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Dolgozatjavítás

– Ma egy hete írásbeli házi feladatot kaptatok: írjátok le, milyen folyóiratok járnak iskolai könyvtárunkba, valamint azt is, hogy ezek közül melyek azok, amelyek tanáraitokat, s melyek azok, amelyek inkább titeket érdekelnek. S hogy mindez ne legyen egyszerű felsorolás, azt is meg kellett írnotok, melyiket olvassátok ezek közül a legnagyobb érdeklődéssel és miért?

Dolgozatotok a várakozáson felül jól sikerült...

A tartalmi elemzés után térjünk át a nyelvi, helyesírási problémákra! Ami az utóbbit illeti, meglehetősen vegyes a kép. Különösen a folyóiratok címének helyesírásáról szólva. Majd mindannyian helyesen írtátok az alábbiakat:

Magyar Kémikusok Lapja
A Matematika Tanítása
Mozgó Világ
Pedagógiai Szemle
Szakmunkásnevelés
Történelemtanítás.

Teljesen vegyes képet mutattak viszont az alábbi folyóiratcímek, melyek közt – hadd írjam fel a táblára – ilyeneket is találok:

audio-vizuális Közlemények
energiagazdálkodás
fizikai szemle
Idegen nyelvek tanítása
magyar kémikusok lapja
magyartanítás
új írás
valóság stb.

– Igen, tanár úr, de ezek így vannak a címlapon is! Mi nem tettünk mást, mint pontosan lemásoltuk!

– Na de hát a tanult helyesírási szabály szerint...

– Tudtuk a szabályt, de hát ha így láttuk! – Ha nekik szabad, nekünk mért nem szabad? – Én forgattam a lapokat, van köztük olyan, amelyet a Művelődési Minisztérium ad ki! Nekik csak tudni kell!

– Helyes, megértelek benneteket. Mégis azt kell mondanom, a rossz példát nem kell, nem szabad követni! Az összevissza történő írásért, a helyesírási szabályzat figyelmen kívül hagyásáért azok a felelősek, akik a címlapot megtervezték. Könyvek, folyóiratok címlapját, az előbbiek borítóját is – miként minden bizonnyal tudjátok – művészek tervezik. Sokszor olvashatjátok is nevüket a címlap belső oldalán.

– Megtervezhetnék a cím helyesen leírt alakjával is!

– Igazad van. A művészek azonban megengedhetnek maguknak némi „művészi szabadságot", figyelemfelhívás céljából is...

– Akit nem érdekel az *audio-vizuális közlemények*, az úgysem fogja megvenni, ha ilyen lehetetlenül írják is a címét!

– Látjátok, minden kétséget eloszlatott volna, ha megveszitek A magyar helyesírás szabályainak új, 11. kiadását. Annak 197. pontjában olvashattátok volna:

„Az állandó címeket, tehát az újságok, hetilapok és folyóiratok címét nagybetűvel kezdjük. A többelemű címekben – a címben levő *és* kötőszó kivételével – minden szót nagybetűvel írunk: *Búvár, Valóság... Pest Megyei Hírlap, Élet és Tudomány.* – Egyes hosszabb állandó címekben csak az első szó nagybetűs: *A magyar nyelv és irodalom tanítása.*

A szabályt akkor is követni kell, ha a címlap megtervezői esetleg más írásmódot alkalmaztak."

Ez utóbbi mondattal voltaképpen mindenre megkaptátok a feleletet. S nagyon jó, hogy a szerkesztők ezzel a mondattal megtoldották a szabály magyarázatát az előző, 10. kiadáshoz képest. Legfeljebb csak azt nehéz eldönteni, hol kezdődnek az „Egyes hosszabb állandó címek".

Egyébként utolsó hozzászólótokkal is egyetértek. Nem is tehetünk mást, mint megkérdezzük:

– Mért nem írják folyóirataink címét a helyesírási szabályzatban előírtak szerint? Miért találták szükségesnek, hogy a *Magyartanítás* c. pedagógiai lap címének helyes írásáról 1978-ban áttérjenek a *magyartanítás*-ra?

Kadosa Árpád

Bükkel és Bükk-kel

Köztudomású, hogy a *bükk* főnévnek *-vel* ragos alakjában a rag *v* eleme helyett nem írunk harmadik *k*-t *(bükkkel)*, mert köznév toldalékolásáról lévén szó, élünk az egyszerűsítés lehetőségével *(bükkel)*. De ha egy *Bükk Árpád* nevű ismerősünkkel találkozunk, őrá utalva csak egyszerűsítés nélkül írhatjuk: *találkoztunk Bükk-kel.*

Új helyesírási szabályzatunk (A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása) ezt a szóelemző írásmódot a hegység nevére is kiterjesztette. Vagyis a kiránduláson ezután nem a *Bükkel*, hanem a *Bükk-kel* szemben állunk meg, hogy csodáljuk erdő borította fölséges hegyeit. A fürdőjéről híres Vas megyei *Bük* község nevének *-vel* ragos alakja viszont természetesen továbbra is *Bükkel.* Ezért használtuk a címben az *és* kötőszót: helyes forma a *Bükkel* is meg a *Bükk-kel* is, de mást-mást jelentenek, nem szabad a kettőt összekeverni.

A fenti írásmódok logikusan illeszkednek bele tulajdonnévírásunk rendszerébe.

A magyar helyesírásnak egyik legfontosabb sajátsága, hogy értelemtükröző, és ma sokkal inkább ilyen, mint a korábbi évszázadokban volt. Ez a törekvés – mint a fentebbi két eset is mutatja – érvényesül a tulajdonnevek írása körében is. Ha valamely családnév vagy földrajzi név mássalhangzót jelölő kettőzött betűvel végződik: *Kiss, Makk, Mann, Papp, Széll, Falstaff, Grimm, Scott, Bonn, Tallinn,* az ugyanilyen betűvel kezdődő ragot vagy képzőt a szóelemzésnek megfelelően és kötőjellel tesszük hozzá: *Kiss-sel, Makk-kal, Mann-nal, Mann-nál, Mann-nak, Mann-né* (= Mann felesége), *Papp-pal, Széll-lel, Falstaff-fal, Grimm-mel, Scott-tal, Scott-tól, Bonn-nal, Bonn-nál, Bonn-nak, Tallinn-nal, Tallinn-nál, Tallinn-nak* (Vö. *Bükk – Bükk-kel;* a hegység neve)

Ha ezt írjuk: *Kissel, Pappal, Széllel* – ez olyan személyekre vonatkozik, akik nem kettőzik a nevük utolsó betűjét: *Kis, Pap, Szél.* (Vö. *Bük – Bükkel;* a helység neve)

Megjegyzendő, hogy a *Kiss* típusú családnevektől eltérőleg a hasonló típusú keresztnevek: *Bernadett, Marcell, Mariann* bizonyos ragos alakjait egyszerűsítve írjuk: *Bernadettel, Bernadettől, Marcellal, Mariannal, Mariannál.* **Pásztor Emil**

HIBÁK

sportintézmények

nevének írásában

Nagyon helytálló megállapítással kezdődik a Népsport 1985. jún. 28-i számának Kötőjeles hibák című cikke. Való igaz, mindennapi írásgyakorlatunkban lépten-nyomon megáll kezünkben a tollunk: egybe- vagy különírjuk-e két vagy három szó kapcsolatát. A bizonytalanság oka az, hogy nem tudjuk könnyen eldönteni, szószerkezettel vagy összetétellel van-e dolgunk. Épp ezért választják a helyesírásban kevésbé jártasak közül jó néhányan a kötőjeles megoldást, megnyugtatva ezzel magukat. Pedig köztudomású, hogy a kötőjeles írás az egybeírás válfaja.

Sajnálatos módon helyesírási hibákat nemcsak különböző tetszetős sportbélyegek terjesztenek, hanem a cégjelzéses borítékok, a plakátok, hirdetések és feliratok is, amelyek egy-egy sportintézményre utalnak. Érdemes ezekre is jobban odafigyelni, hisz a sportot kedvelő és művelő fiataljaink helyesírási érzékét rontják.

Nézzünk néhány példát! Szép számmal szerepel a *sportklub* (így *k*-val írják már régóta a helyesírási szabályzatok!) és a *sportegyesület* szó a teljes intézménynevekben. Ezeknek az egybeírását úgy magyarázhatjuk, mint a 11. kiadású, új helyesírási szabályzatunk 129. pontja is teszi: bonyolult kapcsolat van az elő- és utótag között, csak több szóval lehet a köztük levő összefüggést értelmezni. Például így: sporttal foglalkozók klubja, sportolás céljából alakult egyesület.

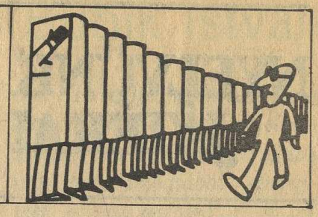
Hibásak tehát a következő nevekben ezek a szavak különírva: *Budapesti Sport Egyesület* (helyesen: *Sportegyesület*), *Bakony Vegyész Sport Club* (helyesen: *Sportklub;* sőt: *Vegyészsportklub,* mert a Bakonyban dolgozó vegyészeké; l. erről lejjebb!), *Ózdi Kohász Sport Egyesület* (legalább: *Sportegyesület,* de még inkább: *Kohász-sportegyesület,* hisz az egyesület a kohászoké), *Orvostudományi Egyetemi Sport Club* (helyesen: *Sportklub*), *Műegyetemi Atlétikai és Futball Club* (helyesen: *Futballklub*).

Gyakoriak az olyan típusú intézménynevek is, amelyekben két szó egymással jelöletlen birtokviszonyban áll, pl. *úszószövetség,* azaz úszóknak a szövetsége, *tornászegyesület,* azaz tornászoknak az egyesülete. Mivel a viszony jelöletlen (nincs kitéve bennük a *-nak* rag!), régóta élő (a szabályzat 128. pontjában rögzített) helyesírási szokást sértenek ezek az írásmódok: *Zalaegerszegi Tornász Egyesület* (helyesen: *Tornászegyesület*), *Magyar Labdarúgó Szövetség* (helyesen: *Labdarúgó-szövetség,* mivel három szóból áll az összetétel, és túl van a hat szótagon), *Magyar Úszó Szövetség* (helyesen: *Úszószövetség*), *Budapesti Ökölvívó Szövetség* (helyesen: *Ökölvívó-szövetség,* mivel hat szótagnál hosszabb).

Mindezek a hibák – ismétlem – régiek: nem most követték el őket, és nem is újkeletű szabályokat sértenek. De a helyesírási szabályzat új kiadásának megjelenése ok és alkalom lenne arra, hogy a hibás írásmódokat az illetékesek helyesbítsék, s hogy mindenki ügyeljen a korszerű, jó helyesírásra. A sportújságok különösen!

Bozsik Gabriella

SZEMLE

Amikor az újságárusok polcán hétről hétre új meg új hobbilapok jelennek meg, minden elképzelhető tárgykörben, tarka és csábos címlappal, örömmel üdvözöljük azt a kevésbé rikító fejleményt, hogy ha nem is új lappal, de új állandó rovattal gazdagodtak a nyelvművelés hadállásai: a Népszava 1985. okt. 21-i számában megkezdte a hetenkénti – hétfőre időzített – nyelvi cikkek közlését. Köszönet a szerkesztőségnek, hogy addig kevésbé „megcélzott" hatalmas olvasótáborának érdeklődését a nyelvhasználat kérdéseire igyekszik irányítani; így talán megnyerhetjük a nyelvi műveltség ügyének a mindennapi, gyakorlati élettel leginkább kapcsolatban lévő társadalmi rétegeket is. Az eddigi közlemények változatossága s a munkatársak lelkes feladatvállalása biztató jel, hogy a tervszerű kezdeményezés maradandó hatását remélhetjük. A sikerhez azonban szükséges az is, hogy a rovat szerkesztője és szerzői jó érzékkel igazodjanak olvasóközönségük érdeklődéséhez és igényeihez.

*

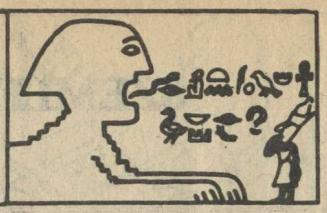
Szóljunk egy olyan folyóiratról is, melyről nálunk az emberek általában nem tudnak, mert nem található a hírlapboltokban sem; pedig kitűnően szerkesztett, gazdag és változatos tartalmú lap, s jelentős szerepe van a magyar nyelv létfenntartásában. Ismertetése tehát bizonyára nem érdektelen olvasóink számára.

A Nyelvünk és Kultúránk 1970 óta jelenik meg; az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége adja ki, a határainkon kívül élő magyarok, elsősorban a nyugati szórványmagyarság kulturális életének irányítói számára. A negyedévenkénti, 100 oldalas számok szervezeti és hivatalos közleményei mellett állandó rovatok, cikksorozatok jelzik a tervszerűséget. Minden szám élén egy csokor vers áll, mai hazai és külföldi magyar költők műveiből. Évfordulós megemlékezések, szellemi kiválóságaink bemutatása, a külföldi magyarság művelődési helyzetéről, a kétnyelvűség problémájáról s a nyelvmegőrzés gondjáról, lehetőségéről és eszközeiről szóló tanulmányok alkotják a tartalom gerincét. Az anyanyelv külföldi oktatását segítő módszertani cikkeket szakirodalmi tájékoztató egészíti ki. Az itthoni nyári nyelvi üdülőtáborok és tanfolyamok ismertetése, a külföldi magyar egyesületek, egyházak művelődési munkájáról (vasárnapi iskoláról, táncházról, színjátszásról, népi gyermekjátékokról) szóló tudósítások mellett olvashatók az odalátogató hazai művészek, előadók élménybeszámolói. A külföldi magyar irodalom híreihez kapcsolódik a világ magyar lapjainak sajtószemléje, Ausztriától Ausztráliáig. A tájékozódás iránya azonban kölcsönös: a lap olvasói tájékoztatást kapnak az itthoni szellemi életről, irodalmi és művészeti eseményekről, új könyvekről.

E futva csapongó áttekintésből is kitűnik, hogy a Nyelvünk és Kultúránk érdekes olvasmány azoknak is, akiknek itthon kezébe jut; elvi irányító szerepe, módszertani tanulságai mellett pedig óriási jelentőségű mint szellemi összekötő kapocs, egyrészt hazánk és külföldi honfitársaink, nyelvtestvéreink, másrészt a világban szétszóródott csoportjaik közt, magyarságtudatuk megőrzésének szétsugárzó, központi erőforrásaként.

K. M.

NYELVÜNK JÁTÉKAI

Pontozó

Mindenekelőtt az 1985. évi 3. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Váltsa aprópénzre! 1. Paraméter 2. Paraván 3. Paraj 4. Paranoia 5. Parazita 6. Paraplé 7. Parabola (de jó ez is: parainézis) 8. Paradicsom 9. Paradigma 10. Paragrafus 11. Parabellum 12. Parafrázis

II. Mű és írója. *Virág, inga, diadal, rideg, ajtó, vadóc, ananász, sraml*i. Összeolvasva a megfelelő betűket: Galgóczi (Erzsébet): Vidravas

III. Sportágak inkognitóban. 1. Asztalitenisz 2. Tekézés 3. Akadályfutás 4. Hármasugrás 5. Sakkozás 6. Kosárlabda 7. Súlyemelés 8. Kalapácsvetés 9. Labdarúgás 10. Íjászat 11. Műugrás 12. Vízilabda.

IV. Szavak római számokkal. 1. LILI 2. VILLI 3. VICI 4. VID 5. DIXI 6. CID 7. IDILLI 8. DIVIDIVI 9. MIDI 10. MIMI

V. Juhász Ferenc a nyelvről. Aki nyelvünket töri össze, egyetlen hatalmunkat zúzza szét.

A legalább 90 pontot elért megfejtők közül a következők nyertek 100–100 forint értékű könyvutalványt: Abonyi Júlia, Budapest, Donáti u. 369. (1015); Almási Alfrédné, Budapest, Móricz Zsigmond körtér 12. (1117); Drobni Sándorné, Tatabánya, Sárberki lakótelep 115. (2800); dr. Gaál Istvánné, Veszprém, Füredi u. 4. (8200); Görgényi Mihályné, Veszprém, Csermák u. 11. (8200); Hollik Attila, Debrecen, Vukovics Sebő u. 7. (4030); a Kisfaludy Károly Gimnázium III. B és C osztályának tanulói, Mohács, Hősök tere 6. (7701); Könyvesi Erzsébet, Dunakeszi, Tavasz u. 2. (2120); Somogyi Anna, Mosonmagyaróvár, Lenin út 197/a (9200); Till Tamás, Pécs, Dr. Boros I. u. 3. fszt. 3. (7632).

A Pontozó új feladatai

I. **Helynévkeresés.** Elöljáróban egy kérdés: Az eleje lehetne menynye, és visszafelé olvasva mítosz, mi az? Válasz: Eger. (Az eleje: ege, visszafelé olvasva: rege.)

A következőkben három hasonló kérdésből kell megfejteni három más helynevet. Ne tessék megijedni, nem lesz nehéz! (Megfejtése egyenként 3, összesen 9 pont.)

1. Az eleje lehetne kutya, a vége lehetne ötszáz, és visszafelé olvasva igen áros, ahogy eleink mondták volna, mi az?

2. Az eleje lehetne mátka, a vége meg ötszáz: visszafelé olvasva lehetne akár csapadékfajta is, és egy ezressel megtoldva nem hagyja el őrhelyét, mi az?

3. Az eleje lehetne névelő, a közepe beszédegység, a vége égtájrövidítés, s ha az első betűje utolsónak ugrik, lehetne Na_2CO_3, mi az?

II. **Rokonértelmű szóláshasonlatok.** Ugyanazt a cselekvést, tulajdonságot olykor több szóláshasonlattal is kifejezhetjük. Létezik ilyen mondás: „Vörös, mint a róka", és van ilyen is: „Vörös, mint a főtt rák". Tehát a rókában és a főtt rákban az a közös, hogy mind a kettő *vörös*.

Az alábbiakban egy-egy szópárt látnak olvasóink. Az a feladatuk, hogy megkeressék azt az egy szót, amely a pár két tagját összekapcsolja egymással. Egy-egy jól eltalált kulcsszó 2 pontot ér. (Bár külön pont nem jár érte, örülnénk, ha azokat a szóláshasonlatokat, amelyekben a kulcsszón és az általunk megadott szón kívül más lényeges elem is van, teljes egészükben beküldenék olvasóink.)

1. kefekötő – gödény
2. szamár – féreg
3. hajdú – tyúk
4. tej – bunda
5. hangya – méh
6. Bertók – tót
7. katonatiszt – köles
8. tök – rendőrcsizma
9. kígyó – pulyka
10. Marci – hal

III. **Rejtőzködő irodalom.** Újabban megjelent könyvek címét és szerzőjük nevét rejtettük el oly módon, hogy a betűket különböző logika szerint csoportosítottuk. Vajon megtalálják-e olvasóink mind a négy magyar író nevét s műve címét? (A helyes megfejtésért írónként és címenként 2–2, összesen tehát 16 pont jár.)

1. MCISÚUJRSKÁAG
IPSETSVTÁENN?

2. ÁBCSEEFIIKNY
OOOORRRSSSSZT

3. YÓNLÉZGSEÁRL
IÓDKÁRLUAYSGC

4. GYÓGY, MAG, ISPÁN,
TÖRT, KARÓI

IV. **Fejelés – sarkalás.** Nemcsak cipőt lehet fejelni vagy sarkalni, hanem szavakat is. Azt a játékos műveletet nevezhetjük fejelésnek és sarkalásnak, amelynek során valamely szónak az elejéhez, ill. a végéhez további betűket kapcsolunk, de úgy, hogy e hozzátoldás eredményeként is értelmes szót kapjunk. Most következő nyelvi rejtvényünkben különleges fejelésre és sarkalásra sarkalljuk olvasóinkat. Hogy milyenre, azt egy példával szemléltetjük. Íme, itt van egy rövid, de gyakran használt szavunk: EGY. Ezt sokféleképpen megfejelhetjük vagy megsarkalhatjuk (*begy, kegy, megy, özvegy, egyed, egylet* stb.), de ha azt kapjuk feladatul, hogy ugyanazzal a két betűvel egészítsük ki az *egy* szót elöl és hátul, mégpedig úgy, hogy mind a megfejelt, mind a megsarkalt szó ebben az új formájában is értelmes szó legyen, akkor csak egyetlen megoldás kínálkozik: ELEGY és EGYEL. Ennyi magyarázat után most már következzék maga a rejtvény! Felsorolunk tíz, egyenként hárombetűs szót. Tessék ezeket úgy megfejteni, ill. megsarkalni szavanként ugyanazzal a két-két betűvel, hogy mind a fejelés, mind pedig a sarkalás eredménye valamilyen értelmes szó legyen! Megfejtésül tehát tíz egyenként két betűből álló szótag segítségével megalkotott húsz szót (tőszót, képzett vagy összetett szót) várunk. Hogy megoldásuk helyességét ellenőrizhessék olvasóink, a beküldendő húsz szó közül tíznek – mindegyik szópárból egynek – a meghatározását ide írjuk, igaz, nem a szükséges sorrendben, hanem keverve. 1. Elraktároz. 2. Hogy nyugodtan alhass, üres legyen, legalábbis Kosztolányi szerint. 3. Fémkorong. 4. Ha akarom, értéktárgy, ha akarom, becsmérlő szó. 5. Füles kézikosár. 6. Homorítás a nyújtón. 7. Nótázik. 8. A felületén. 9. Boltív. 10. A végén csattan! (A helyes megfejtésért szópáronként 2, tehát összesen 20 pont jár.)

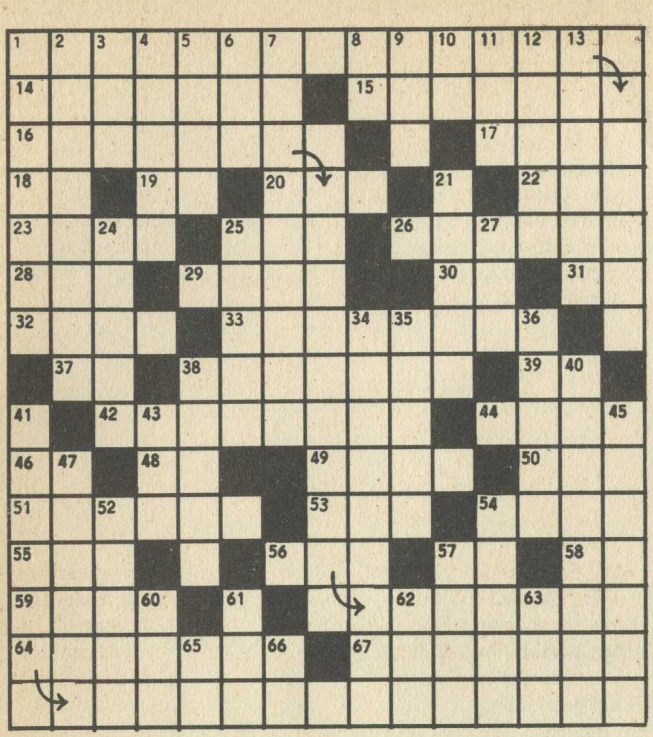
1. .. DAL	DAL ..
2. .. HAS	HAS ..
3. .. KÁD	KÁD ..
4. .. KAS	KAS ..
5. .. LAP	LAP ..
6. .. LEP	LEP ..
7. .. MAR	MAR ..
8. .. RAJ	RAJ ..
9. .. TÁR	TÁR ..
10. .. TOR	TOR ..

V. Ratkó József a nyelvről. Idén lesz ötvenéves Ratkó József SZOT-díjas és József Attila-díjas költőnk. Ez alkalomból tőle idézünk a rejtvény vízszintes 1., 16. és függőleges 41. számú sorában egy nyelvünkre vonatkozó megállapítást. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 90 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A feladatok megoldását 1986. május 15-ig kell beküldeni a szerkesztőség címére. A borítékra tessék ráírni rovatunk címét is: Pontozó.

Minden olvasónak eredményes fejtörést, jó szórakozást kívánnak a rejtvények szerzői:

Felde Györgyi (II.)
Grétsy László (IV.)
Kun Erzsébet (I.)
Rózsa Ibolya (III.)
Schmidt János (V.)

Jubileumi sorok

VÍZSZINTES:

1. *Ismert költőnk, az idén ötvenedik születésnapját ünneplő Ratkó József egyik megállapításának kezdete (zárt betűk: L, N, Y).* 14. Sajt is, meg nem is! 15. Útban arra. 16. *A megállapítás folytatása (zárt betűk: Z, E).* 17. Cipő része. 18. Rangjelző szócska. 19. Bölcsődal! 20. Elektroenkefalogram, röv. 22. Korszerű állateledel. 23. Iraki politikus (Ahmed Hasszán al-). 25. Bruttóregisztertonna, röv. 26. Indián isten. 28. Voznyeszenszkij-mű. 29. Iskolai foglalkozáson történő. 30. Svéd férfinév. 31. ...-mög. 32. Kapura rúg. 33. Mezőgazdasági iparáról ismert NSZK-beli város. 37. Családtag! 38. Hajsza fegyverekkel és kopókkal. 39. Vércsoport. 42. Forgatással mozgásba hoz. 44. Harapnivaló. 46. Létezik. 48. A tetejére. 49. Jól őrködik. 50. Ír fegyveres szervezet. 51. Amerikában honos vaddisznó. 53. A kén és az ezüst vegyjele. 54. Szellemi vetélkedő. 55. Teniszkellék. 56. Kohászvárosunk. 57. Hangosan idéz! 58. Filézett busa! 59. Csomó a fonalon vagy a szövetben. 64. Germán eredetű női név. 67. Horváth Ádám rendezte tévéfilm címe (1966).

FÜGGŐLEGES:

1. Gyümölcsből készült szeszes ital. 2. Régi fegyver használata. 3. Koreai születésű zeneszerző (Isang). 4. Színész, régiesen. 5. De még mennyire! 6. Az ittrium és a cérium vegyjele. 7. Spanyol női név. 8. Vonat eleje! 9. Friss. 10. Gyerünk már! 11. Hazai rockegyüttes. 12. ... possidentes; boldogok a birtokosok (Euripidész). 13. Betegnek segítséget nyújtó. 21. Jaj, de jó az ilyen sütemény! 24. Tenor szerep a Turandot c. operában. 25. Divattánc. 27. Lop-...; lefolyástalan tó Kínában. 34. Nyári előadások zajlanak itt. 35. A tatabányai városkörnyékhez tartozó község. 36. A természetben eredeti alakjában előforduló. 38. ...-szoros; a Fehér-Kárpátok forgalmas átjárója Csehszlovákiában. 40. Vitaminhiány okozta forró égövi betegség. 41. *A megállapítás befejezése (zárt betűk: N, S, K).* 43. Kis Erika. 45. Durva zsákvászon, régies szóval. 47. Talicskán a domb aljára szállító. 52. Csiszolóanyag. 54. A rézgálic népies neve. 57. Gyakori spanyol női név. 60. A platina és a kén vegyjele. 61. Női énekhang. 62. Fiatal nőstény szarvas. 63. A Magyar Athénás szerkesztője (Péter, 1712–1769). 65. Kiváló minőség jelzése. 66. Dübörögni kezd!

SCHMIDT JÁNOS

Hogyan beszél Bubik István

Manapság főleg a fiatal színészeket éri az a vád, hogy nem szépen beszélnek, nem jól artikulálnak, az utolsó sorokban már nem lehet érteni, mit mondanak. Ezért tartom szerencsésnek, hogy Lukács Sándor Bubik Istvánnak továbbította a labdát. A négy éve végzett ifjú tehetség nincs híjával az elismerésnek: Jászai Mari-díjas, Spanyolországban elnyerte a legjobb férfialakítás díját, színháza, a Nemzeti sorra bízza rá a nehezebbnél nehezebb feladatokat.

– *Meglepődtél, mikor elmondtam, hogy a szépen beszélő színészekről szóló sorozatban szeretnélek megszólaltatni.*

– Ez megtisztelő számomra, de ha erről van szó, nekem olyan nevek jutnak eszembe, mint Sztankay, Haumann, akiknek kitűnő orgánumuk van, virtuózan tudnak bánni a hangjukkal. Haumann például olyan mennyiségű szöveget tud gyors tempóban és érthetően elmondani, hogy az lélegzetelállító. Megítélésem szerint nekem feltűnően szép orgánumom nincs, különösebben virtuóz technikám sem.

– *Elsőre felvettek a főiskolára. Volt olyan problémád a beszéddel, amit ezek alatt az évek alatt kellett helyrehozni?*

– Fischer Sándor, a beszédtanárom a hadarásra figyelmeztetett, s erre mind a mai napig ügyelnem kell. Ha egy jelenetben az ember borzasztóan erős dolgokat mond, veszekszik, akkor ezzel nemcsak a hangerő és a dinamika, hanem a tempó is felgyorsul. Ilyenkor tudatosan figyelek arra, hogy ez ne menjen az érthetőség rovására. Színinövendék koromban rengeteg bömbölős, nagylevegős gyakorlatot végeztetett velem Fischer tanár úr, mert az ő szavaival élve az erős, dinamikus beszédben elpréseltem a hangokat.

– *Ha már a kritikánál tartunk, hadd idézzek egyet, melyet a Gyulai Várszínház Festett király című előadásáról írtak: „Bubik kitűnő színész. Ám Tartuffe alakítása óta magán felejtett néhány jellegzetességet a Molière-szerep sajátos beszédmódjából (elnyújtott „a", túl pattogó „t" és „c" hangzók), amelyek már-már modorosságnak hatnak."*

– A színjátszás nagyon sokszor állapot kérdése. El tudom képzelni, hogy miután Gyulán két héten át minden nap próbáltunk, s egymás után kilenc előadást játszottunk, már kezdtünk berekedni. Mind Darvas Iván, Kubik Anna, mind én és a színészek nagy része. Egyszerűen nem tudta kipihenni a hangunk ezt a megpróbáltatást. Főleg az enyém, mert szerepem szerint elég sokat beszéltem a színpadon, és ezért sokszor tudatosan kellett odafigyelnem, hogy bizonyos hangzók (elsősorban a *t*) érvényesüljenek. Ezek aztán erősen hangzottak. Előfordult, hogy a rekedtség, fáradtság miatt erőszakoltabban beszéltem, de még mindig inkább ezt választottam, mint, hogy elnyeljem a hangokat. Őze Lajos, akivel volt szerencsém együtt játszani, nekem és fiatal kollégáimnak sokszor mondta: „Mondd ki a szöveget! A szöveget mondd ki!" Ebben mindenképpen volt túl artikuláltság, ami őt jellemezte, de az ő egyéniségével ez nem volt modorosság, mert ez a sokszor agresszív szövegmondás belső lelkiállapotát szolgálta, az adni akarást. Amit a játékával el akart érni, azt alátámasztotta a beszédjével is. Mindezeket szem előtt tartva próbálok nagyon erősen a beszédre figyelni.

– *És a többiek a korosztályodból?*

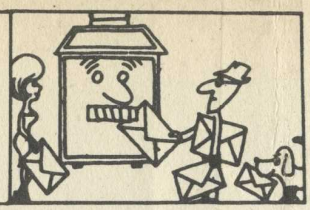
– A körülöttem lévők, itt a Nemzetiben szerintem az átlagnál sokkal jobban beszélnek. Törekszünk is erre. Semmiképpen nem szoktam megengedni magamnak azt a luxust, hogy nem érdekel, értenek-e, a lényeg, hogy a jelenet művészileg sikerüljön.

– *Végül sorozatunkban kit javasolsz a következőnek?*

– Sztankay Istvánt.

Győri Anna

POSTALÁDA

Ikes igék, ikes ragozás. Lőrinc Miklós – 8256 Ábrahámhegy, Kisőrspuszta 13. – levelében az ikes igék és az ikes ragozás kialakulása, mai helyzete iránt érdeklődik.

Az ikes ige az ősmagyar korban alakult ki mint a visszaható ige ragozási típusa. A legrégibbek ma is élnek: *tör – törik, hall – hallik, érez – érzik*. Szerepe hamarosan bővülni kezdett: a szenvedőbe is áthajolt, aztán a tárgyatlanságot is kifejezte, ezért más, akkor tárgyatlan igékhez is kapcsolódott *(esz – eszik)*. A XV. századra több igének kettős alakja fejlődött ki *(tündököl – tündöklik, botol – botlik)*, s némely esetben az alakváltozatok között jelentésmegoszlás is létrejött. A reformkorban mint jellegzetességet sokra becsülték, s mindent megtettek megőrzésére. Az ikes igék eredeti szerepe azonban egyre inkább elmosódott, s ennek következtében az ikes ragozás bomlani kezdett. Századunk elejére ez a folyamat igen felgyorsult, ma pedig a legteljesebb ingadozás tapasztalható az ikes ragozásban. Szinte eltűnt már a feltételes és a felszólító módból, csupán a kijelentő mód egyes szám 1., 2. és 3. személyében ragaszkodunk hozzá. De sok olyan igénk van, amely csak a 3. személyben ikes *(válik, múlik, bújik, megjelenik)*, s növekszik azoknak a száma is, melyek mindkét alakban megfelelőek *(dohányoz – dohányzik)*. Különféle átcsapások keletkeztek például a jóhangzás kedvéért: az *-s, -sz, -z* végű nem ikes igék is *-l* személyragot kapnak 2. személyben *(olvasol, mászol, nézel, mosol, hozol)*. Sokan tárgyas személyragot éreznek az *m*-ben, például: *eszem valamit*, holott itt határozatlan a tárgy, s alanyi párnak tekintik az *eszek* alakot.

Valamennyien tudjuk, hogy a nyelv állandó mozgásban, változásban van, tudomásul kell tehát vennünk, hogy nemcsak a szavak avulhatnak el, hanem a ragok és egyéb nyelvi formák is. Az ikes igék eredeti ragozása az utóbbi évtizedekben bizony meggyérült. Mivel azonban több mint egy évezrede létezik nyelvünkben, s annyi válságot túlélt, reménykedhetünk abban, hogy még jó ideig megmarad.

Egedy Mária

Paraszt – földműves. Somogyi Miklós ny. tanár – 6728 Szeged, Népdal u. 12. – levelében az idegen eredetű *paraszt* köznév használatára vonatkozó ellenvetéseit sorolja fel.

Véleményével nem értünk egyet. Először is abban nem, hogy a *paraszt* szót idegen eredete miatt is üldöznünk kellene. Ha minden olyan szót ki akarnánk irtani nyelvünkből, amelyet más népekkel való gazdasági és kulturális kapcsolataink folytán azoktól átvettünk, s amely nyelvünk szókincsébe szervesen beépült, igen nagy mértékű szópusztítást kellene véghezvinnünk.

Nem állja meg a helyét levélírónknak az az érvelése sem, hogy – mivel a *paraszt* szót csak a XIII. század elejétől kezdve lelhetjük fel a hivatalos okiratokban – a XIII. századnál korábbi időkben a mezőgazdasági jellegű munkák végzőire a *földműves*, az ilyen tevékenység megjelölésére pedig a *földművelés* szót használták őseink. A X–XII. századi magyarság gazdaságtörténeti jellemzőinek és a magyar írásbeliség kialakulásának, kibontakozásának ismeretében nyilvánvaló, hogy ez a feltevés több mint tévedés. E kérdések részletes boncolgatása helyett azonban talán az is elég, ha történeti-etimológiai szótáraink megfelelő szócikkeit fellapozzuk. Ezek adataiból ugyanis kiderül, hogy a *földművelés* és a *földműves* szó sokkal később bukkant fel a régiségben: az első a XV. sz. közepén, az utóbbi pedig századokkal később, a nyelvújítás korában.

Abból indultunk ki: a *paraszt* szó átvételét – mint sok más szavunkét – a gazdasági, társadalmi és művelődéstörténeti körülmények határozták meg. Életben tartását ugyancsak ezek a tényezők kívánják és biztosítják. Hasznos, szükséges voltát meggyőzően bizonyítja az a két hosszú hasáb, amelyen A magyar nyelv értelmező szótára felsorolja a *paraszt* szónak a múltban és a jelenben, a szaknyelvekben és a köznyelvben, az argóban és a tájnyelvben élő jelentésárnyalatait.

Jelentéstartalma gazdagabb, mint a levélírónk ajánlotta *földműves* szóé. Nem csupán foglalkozásnév, és nem is csupán olyan személy vagy közösség jelzője, aki, amely a földet (a földjét) műveli; többet, tágabb értelmet is kifejezhet: egy társadalmi réteget, osztályt is jelölhet, a földműveléssel foglalkozók összességét. Ilyen példákra gondolunk: *a művelődő, az öntudatos paraszt; „A Magyar Népköztársaság a munkások és a dolgozó parasztok állama”* (az Alkotmányból); kormányunk hivatalos megnevezésében is ilyen értelemben szerepelt: *Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány*.

A *paraszt* szó üldözésére – reméljük, levélírónk is belátja – tehát semmi okunk sincs. Igaz, hogy jelentései között akad durva, rosszalló hangulatú is. De ez sem csupán magyar „specialitás”. Amint A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának *paraszt* szócikkében is olvasható: a 'földműves' jelentéshez más nyelvekben is kapcsolódik 'egyszerű, durva, faragatlan' jelentés, vö. pl. latin *agrestis* 'vad, vadon termő, mezei, falusi, paraszt, faragatlan', *rusticus* 'falusi, <főnévként> földműves; otromba, gyámoltalan; egyszerű, őszinte'; német *Bauer* 'földműves, paraszt'; *bäuerisch* 'parasztos, egyszerű, nem finom, természetesen goromba, vad'” (III. k., 102.). Az is igaz, hogy a szó ilyen jellegű hangulati velejáróit erősítette, hogy a felszabadulás előtt az ún. úri osztályokhoz tartozók szóhasználatában gyakran előfordultak a 'bárdolatlan, faragatlan, durva ember' jelentésű, *közönséges paraszt, nagy paraszt*-féle kifejezések. A felszabadulás utáni társadalmi változások azonban háttérbe szorították ezt a rosszalló jelentéshasználatot.

Ha már a szavak hangulati elemeinél tartunk, s ha igazságosak akarunk lenni, meg kell jegyeznünk azt is: a *paraszt* szóhoz azért a múltban sem kizárólag rossz, durva, rosszalló mellékíz tapadt. Gyakran hallhattunk, olvashattunk régebben is ilyenféle kifejezéseket: *tisztességes, jó paraszt arca van; erős paraszt kezével megszorította a kezemet; igazi paraszt bölcsességgel kerülte ki a bajt* – és sorolhatnánk még tovább a *paraszt* szónak azon jelentésárnyalatait, amelyekhez pozitív hangulati elem – a kendőzetlen őszinteségre, nyíltságra, erőre, bölcsességre utaló elem – kapcsolódik.

T. Urbán Ilona

Dobóné Berencsi Margit:

A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon

Tankönyvkiadó, 1985

E könyv „A tanítás problémái” című sorozatban jelent meg, s azt a kérdést boncolgatja, hogy az iskolai nyelvtanórán miként lehet alakítani a tanulók személyiségét, világlátását.

A nyelv és a beszéd mibenlétének jel- és kommunikációelméleti taglalásával kezdi dolgozatát a szerző, a helyes nyelvszemlélet kialakítása céljából. E fejezetet Nevelési modellek címmel követi néhány tananyagfeldolgozási minta. „A jelek beszéde” témakör kapcsán például egy családi ünnep külső jeleinek tudatosításával nyújt példát a személyiséget nevelő, gazdagító eljárások alkalmazására, a jelelmélettel való ismerkedés mellett követendő mintát állítva a tanulók elé. A hangokról és a betűkről, a szavak világáról és a szófajokról, a mondattanról és a szövegtanról sorjáznak a könyv részei.

A nyelvi-nyelvészeti megközelítés jó pedagógiai érzékkel párosul. Például a nyelvjárási jelenségeknek, a zárt *ë* használatának és a köszönés-, illetve megszólításformáknak a tanításban kiaknázható nevelési lehetőségeiről szól meggyőzően, különféle eljárásmódokat ajánlva, hogy a nyelvtantanítás minél jobban betöltse feladatát.

Büky László

De hosszú!!